

Рівень розвитку бізнесу є недостатнім для успішної конкуренції

Результати Звіту про глобальну конкурентоспроможність 2013 свідчать про те, що економіка України недостатньо конкурентоспроможна в глобальному масштабі. Минулого року у Звіті про конкурентоспроможність регіонів України розглядалася найбільш проблемна для України складова інституцій, з акцентом на ефективність державних інституцій. Але далеко не все залежить від держави і ефективності її втручання в економіку країни — роль і відповідальність самого бізнесу не можна недооцінювати. Корупція стимулюється негласною згодою бізнесу діяти за незаконними схемами, робоча сила недостатньо кваліфікована через небажання компаній вкладати кошти в розвиток своїх співробітників, конкуренція на ринку недосконала, оскільки не всі хочуть грати за чесними і відкритими правилами, є труднощі з отриманням позикових коштів, тому що стандарти звітності та прозорість у бізнесі далекі від ідеалу, новітні технології не отримують належного поширення, тому що найчастіше бізнес до цього морально і технологічно просто не готовий, і т.д.

Щоб відповісти на питання, якою мірою бізнес має прагнення і можливості здійснювати внесок у зростання конкурентоспроможності країни, у Звіті 2013 були досліджені фактори, які визначають рівень розвитку бізнесу — як «м'які» (*soft*), так і «жорсткі» (*hard*).

До числа «м'яких» факторів можна віднести ті, які більшою мірою базуються на взаємодії з людьми чи спільнотами, тоді як «жорсткі» фактори, насамперед, базуються на використанні технологій

До факторів, які визначають рівень розвитку бізнесу, і які можна оцінити на основі показників, що входять до Індексу глобальної конкурентоспроможності, були віднесені наступні: адаптивність бізнесу та корпоративне управління; корпоративна етика, корпоративна соціальна відповідальність і кадрова політика; інновації та бізнес-процеси; корпоративні фінанси.

Поділ факторів, що формують конкурентоспроможність країни на ті, які визначаються державою, і ті, на розвиток яких впливає бізнес, цілком виправданий. Насамперед, це звичний поділ в економіці на макро- та мікро- рівні. Більше того, це важливо зараз, коли глобальна економіка все ще не вийшла із зони кризи і в найближчому майбутньому ситуація в ній залишиться «крихкою», згідно з визначенням Звіту Всесвітнього економічного форуму Global Risks 2013. Поділ ризиків для світової економіки на два рівні підтверджується і Lloyd's Risk Index 2013, згідно з яким ключові глобальні ризики мають як регуляторний характер (посилення оподаткування, жорсткість законодавства), так і економічний (втрата споживачів, підвищення вартості та зниження доступності кредитування, зростання цін на ресурси).

Такий підхід особливо актуальний для України, економіка якої в 2012-2013 роках стала «охолоджуватися» і перейшла до зони ризику. Україна отримала лише 25-е місце з 27 провідних економік, що розвиваються, в Emerging Markets Opportunity Index 2012 (розраховується Grant Thornton на основі показників обсягу економіки і прогнозів її зростання). У Failed States Index 2012 (складається The Fund for Peace і включає соціально-економічні та політичні показники) Україна належить до категорії *warning*

і посідає 113-е місце з 177 країн. У 2013 році провідні рейтингові агентства — Fitch, Moody's, S&P — знижували свої прогнози та рейтинги для України. Зрештою, Current Country Risk Classifications (присвоюється ОЕСР) для України в 2013 залишається на критичному рівні (7, така сама оцінка була в кризові роки кінця 1990-х і 2000-х).

Для того, щоб зрозуміти, наскільки українська економіка готова до поточних викликів і ризиків, причому саме на рівні бізнесу (що також визначає її можливість впоратися з ними без особливої підтримки держави), в даному Звіті більш глибоко досліджені фактори розвитку бізнесу. Дослідження показало, що в цілому український бізнес недостатньо розвинений для того, щоб успішно конкурувати в умовах глобальної економіки. У ряді випадків, отримані оцінки для окремих регіонів і галузей знаходяться на рівні

останніх позицій світового рейтингу або ж, у більшості випадків, відстають від оцінок основних порівнюваних країн.

Під «порівнюваними країнами» у звіті маються на увазі колишні Республіки СРСР, колишні соціалістичні країни, а також, в окремих випадках, порівнювані за своїм обсягом та іншими параметрами економіки, що розвиваються, наприклад, Туреччина

Крім того, в Індексі глобальної конкурентоспроможності 2013, а також у Індексі конкурентоспроможності регіонів України 2013 важливо відзначити негативну динаміку за багатьма показниками, що характеризують рівень розвитку бізнесу в Україні, про що детальніше буде викладено нижче.

3.1 Адаптивність

В УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ НЕДОСТАТНЬО РОЗВИНЕНА ЗДАТНІСТЬ ДО АДАПТАЦІЇ

Наскільки готова українська економіка і бізнес зокрема до викликів глобальних і специфічних для окремих країн ризиків? На основі Global Risks Perception Survey, проведеного ВЕФ серед учасників опитування для Індексу глобальної конкурентоспроможності восени 2012 р., був складений рейтинг ефективності ризик-менеджменту в компаніях (Risk Management Effectiveness). У ньому Україна отримала одну з найнижчих оцінок, посівши 119-е місце (зі 139 країн).

(3,75), Донецька (3,70) і Сумська (3,68) області.

Згідно з опитуванням, можливості адаптації у бізнесу менше в галузях, що працюють із сировиною — у добувній промисловості (3,55), будівництві (3,76), виробництві електроенергії, газу, води (3,87) і в сільському господарстві (3,90). А кращі оцінки адаптивності в галузях, що надають послуги: у торгівлі (4,13), готельному та ресторанному господарстві (4,18), у страховому (4,54) і банківському (5,01) секторах. Якщо середні оцінки адаптивності у малого і великого бізнесу приблизно рівні (4,07 і 4,08 відповідно), то у середніх компаній вони трохи нижчі (3,97).

Оцінити готовність економіки до всіляких ризиків дозволяють показники її технологічної готовності та адаптивності (Рисунок 3.1).

Як видно з динаміки за попередні кілька років, бальні оцінки України щодо важливих для компаній показників технологічної адаптивності істотно зросли. За двома з них країна змогла піднятися практично на 20 позицій у глобальному рейтингу, але за результатами 2013 року не тільки втратила набуте, а й виявилася на найгірших для себе місцях за останні кілька років.

Особливо падіння помітне за показником рівня розвитку виробничих процесів: у 2013 році бальні оцінки приблизно такі самі, як і в 2009-2012 рр., однак при цьому країна опустилася майже на десять позицій у глобальному рейтингу. Слід зазначити, що після світової кризи в багатьох країнах стали набагато активніше впроваджувати технології, що підтверджується оцінками й інших індексів. У Globalization Index 2012 (розраховується ЕУ), де Україна отримала 47-е місце за ступенем залучення в глобальну економіку (із 60-и найбільших економік; 46-е місце у Туреччини, а 48-е у Росії), з усіх складових цього індексу в Україні найгірше значення саме за технологічною складовою. Оцінка України (2,2 бала) майже в 4 рази нижча за оцінку цієї складової у лідера рейтингу — Гонконгу, при цьому агрегована за країною оцінка по технологіям за 10 років зросла приблизно на 1 бал, а прогноз зростання на 4 роки — ще плюс 0,5 бала. У Knowledge Economy Index 2012 (складається Світовим Банком) в Україні 56-е місце (у Росії — 55-е) — це на 2 позиції нижче, ніж позиції України в цьому ж індексі в 2000-му році.

Таблиця 3.1		
Ефективність ризик-менеджменту в компаніях України і порівнюваних країн		
Позиція	Країна	Бал
57	Польща	3,87
73	Росія	3,60
98	Словаччина	3,11
103	Угорщина	3,03
113	Молдова	2,93
119	Україна	2,65
123	Румунія	2,53

Джерело: World Economic Forum, Global Risks, 2013

В Україні настільки ж низькі бальні оцінки (2,54) і за показником «стійкості» (*resilience*), який визначає «здатність країни адаптуватися або відновитися від впливу глобального ризику на країну» (у Польщі та Росії — 2,86 і 2,84 бала відповідно).

В Опитуванні керівників бізнесу, який в 2013 році провів Фонд «Ефективне управління» за методологією ВЕФ, адаптивність бізнесу досліджується питанням «Як Ви оцінюєте можливості Вашої компанії адаптуватися до зовнішніх шоків (кризи і т.п.)?». Розкид агрегованих оцінок у відповідях на це питання в розрізі регіонів складає майже 1 бал (за 7-бальною шкалою) — і це багато за світовими мірками. Виділити якусь кореляцію результатів із загальним значенням індексу конкурентоспроможності складно. Так, до числа регіонів-лідерів за адаптивністю бізнесу увійшли Рівненська (4,60 бала), Закарпатська (4,45) і Харківська (4,38), а до аутсайдерів — Полтавська

Джерело: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2008–2013

Хоча Україна все ще знаходиться на рівні порівнюваних з нею економік, що розвиваються, технологічний розрив з провідними економіками зростає. Більше того, показники технологічної готовності істотно відрізняються у регіонах України: в країні помітний міжрегіональний технологічний розрив

Як видно з Рисунок 3.2, розрив за показниками доступності та впровадження технологій у регіонах України складає приблизно 1 бал. У світовій шкалі показників ІГК це відповідає розриву в 35 і 55 країн відповідно. При цьому найгірші значення регіонів за доступністю технологій відповідають останньому місцю у світі, а за впровадженням — останній десятці у світовому рейтингу, але навіть кращі значення аналогічні до оцінок країн у другій половині світового списку.

Доступність новітніх технологій за галузями найбільш низько оцінили представники промисловості — галузі виробництва електроенергії, газу та води (3,42 бала), обробної (3,45) та добувної промисловості (3,64), а також представники торгівлі (3,52) і транспорту та зв'язку (3,63). Найбільш високі оцінки — у представників інвестиційних (4,60 бала) і страхових (4,02) компаній та в готельно-ресторанному господарстві (4,14).

Впровадження технологій на рівні компаній критично оцінили в промисловості — добувній (3,97 бала) та обробній (4,15), у виробництві електроенергії, газу та води (4,02) і в готельному і ресторанным господарстві (4,14), тоді як найвищі оцінки дають інвестиційні компанії та сільське господарство (по 4,73 бала), банківський сектор і будівництво (по 4,59).

На відміну від показника доступності передових технологій, в оцінках якого немає істотних відмінностей залежно від розміру бізнесу, пряма залежність простежується для показника впровадження новітніх технологій: середні компанії впроваджують нові технології активніше, ніж малі (4,34 проти 4,21), а великі — ще більш успішні в цьому процесі (4,60 бала). Проте середній бізнес більш активний в оновленні засобів виробництва. В Опитуванні керівників бізнесу, на питання про те, чи зросли витрати на модернізацію основних фондів, саме за вибіркою середніх компаній був отриманий вищий результат, 4,57 бала, що на 0,2 — 0,4 пункти вище, ніж в цілому у великого та малого бізнесу відповідно.

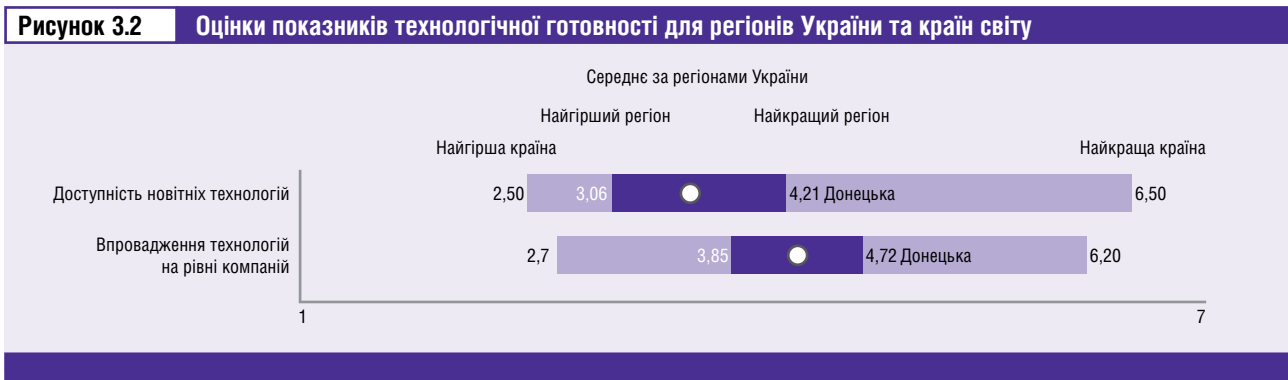
У галузевому розрізі, витрати на модернізацію основних фондів (за даними опитування 2013 року) зростає в сільському господарстві (4,78 бала), у банках (4,77), готелях і ресторанах (4,43) і торгівлі (4,42). Найнижчі оцінки — в інвестиційних (3,63) і будівельних (3,50) компаній, у секторах, які найбільше постраждали від фінансової кризи.

Серед регіонів-лідерів з оновлення основних фондів виділяються найменші — Волинська та Чернівецька області (4,73 і 4,61) та м. Севастополь (4,65 бала), тоді як у великих найбільш низькі оцінки (3,99 у АР Крим, 3,87 у м. Києва та 3,86 у Запорізької області). До речі, за даними Держстату за 2012 р., Запорізька обл. та м. Київ були в числі явних аутсайдерів, а Волинська область — серед лідерів за приростом капітальних інвестицій.

Підвищення рівня складності виробничих процесів певною мірою є результатом впровадження новітніх технологій та оновлення потужностей. На питання про те, наскільки відповідають сучасному рівню виробничі процеси в їх регіоні, керівники компаній поставили відносно високі оцінки як у великих агропромислових регіонах (Полтавська та Харківська область з 3,70 і 3,81 балами), так і в невеликих (Чернівецька, Рівненська та Вінницька області, відповідно 3,72, 3,73 і 3,99 бала). Серед аутсайдерів національного рейтингу — АР Крим, Кіровоградська та Луганська області (3,02, 3,14 і 2,93 бала відповідно).

Деяко кращі результати за рівнем складності виробничих процесів у галузевому розрізі у банків (3,58 бала), в сільському (3,73) і в готельно-ресторанному (3,91) господарстві. Нижчі оцінки у виробників електроенергії, газу та води (3,21) і підприємств добувної промисловості (3,26 бала), де високий рівень зношування основних фондів.

Незважаючи на спроби українського бізнесу адаптувати свої бізнес-процеси до вимог часу і відносно гарні оцінки адаптивності в ряді регіонів і галузей (включаючи ті, які поки не є очевидними лідерами з конкурентоспроможності), відставання від провідних економік за адаптивністю та технологічністю залишається нездоланим.

Джерела: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2013; Фонд «Ефективне управління», Опитування керівників бізнесу, 2013

3.2 Корпоративне управління

Якість менеджменту, яка залежить від рівня розвитку корпоративного управління, є однією з визначальних умов здатності бізнесу розвиватися і адаптуватися до змін зовнішнього середовища.

КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ПЕРЕДБАЧАЄ СКЛАДНУ СИСТЕМУ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ МЕНЕДЖМЕНТОМ КОМПАНІЇ, РАДОЮ ДИРЕКТОРІВ, ВЛАСНИКІВ ТА ІНШИХ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН (СТЕЙКХОЛДЕРІВ). РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗУМОВЛЕНИЙ ПРАГНЕННЯМ САМОГО БІЗНЕСУ СТАТИ УСПІШНИМ У КОНКУРЕНТНІЙ БОРОТЬБІ, З ІНШОГО БОКУ, ВОНО РЕГЛАМЕНТУЄТЬСЯ РАМКАМИ РЕГУЛЯТОРНОГО ПОЛЯ

Поки що в Україні рівень розвитку бізнесу в цілому і корпоративного управління зокрема не сприяє успішній адаптації до процесів, що відбуваються в глобальній і національній економіках. Згідно з Change Readiness Index (складається KPMG спільно з ODI та EIU), в Україні 37-е місце з досліджуваних 60 ринків, що розвиваються, при чому така відносно низька позиція є наслідком поганих оцінок з економічного субіндексу, який визначає готовність до змін бізнес-середовища (51-е місце).

Така ситуація не є винятковою особливістю України. Адаже у всіх пострадянських країн досить погані оцінки корпоративного управління, відповідно до Звіту про глобальну конкурентоспроможність 2013. Проте, в Україні за низкою показників виразно проявляються негативні тренди, причому оцінки для її регіонів можуть бути ще набагато нижчими (Рисунок 3.3). У порівнянні із порівнюваними країнами, оцінки України за показниками корпоративного управління в більшості випадків також істотно нижчі (Рисунок 3.4).

Найгірші оцінки України — за показником захисту інтересів меншоритарних акціонерів (146-е місце з 148 країн світу). Крім того, керівники компаній поставили дуже низьку оцінку за показником ступеня монополізації ринку (132-е місце). При цьому, відносини із зовнішніми інвесторами не розвинені, про що свідчать низькі оцінки рівня стандартів аудиту та звітності (130-е) і регулювання фондового ринку (129-е місце в ІГК 2013). Більше того, за деякими показниками позиції України навіть погіршуються в динаміці: втрата за рік семи місць за ступенем монополізації ринку і чотирьох місць за показником готовності передачі повноважень (з 2011 по 2013 роки, детальніше див. Рисунок 3.5).

ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПО РЕГІОНАХ

Показники, які оцінюють ефективність корпоративного управління, можна умовно згрупувати у дві групи: ті показники, які залежать від прагнення самого бізнесу підвищити ефективність менеджменту, і ті, які головним чином залежать від державного регулювання діяльності бізнесу і задають правила гри, в рамках яких учасники ринку взаємодіють між собою. До першої групи можна віднести показники, що оцінюють як ефективність управління загалом, так і готовність менеджменту делегувати важелі управління іншим менеджерам, а також

звітувати перед стейкхолдерами. До другої — оцінки розвитку бізнесу в умовах існуючого регулювання відносин акціонерів та інвесторів, а також конкурентів.

Ефективність корпоративного керівництва

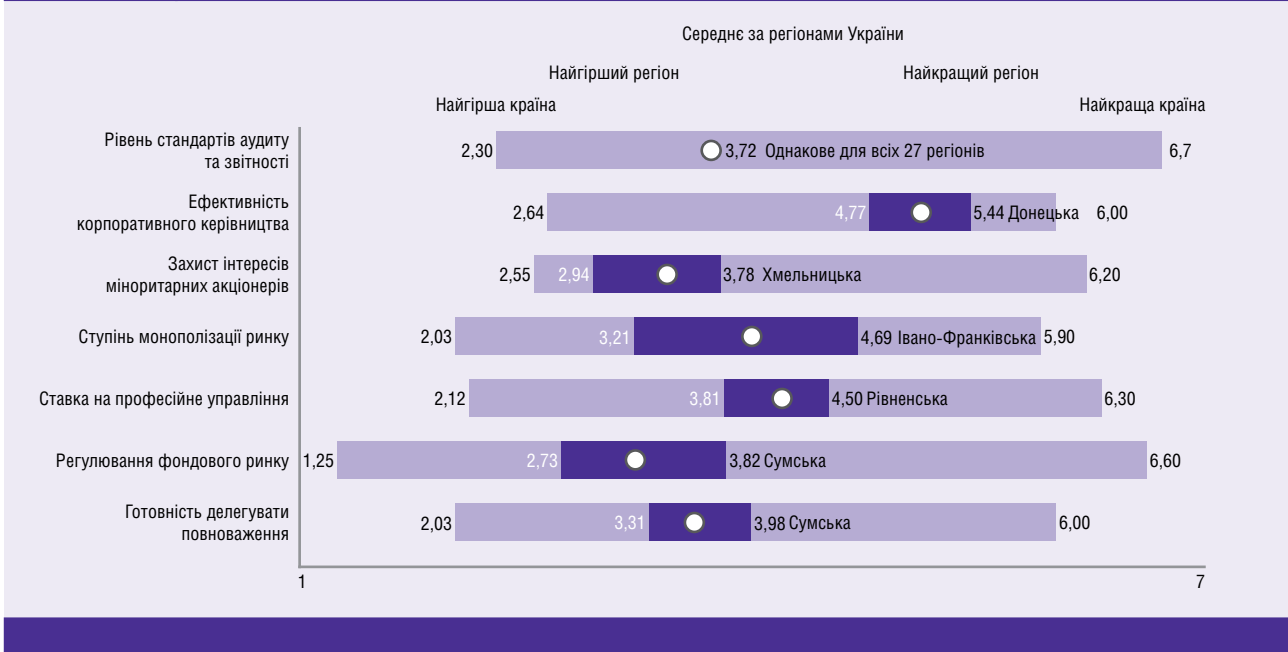
Ефективність корпоративного керівництва в Опитуванні оцінюється, виходячи із взаємовідносин власників бізнесу (інвесторів) і топ-менеджменту, а саме ступеня підзвітності менеджменту перед власниками (інвесторами). Згідно з опитуванням керівників бізнесу 2013, середнє значення для регіонів України склало 5,11 бала, що вище від середнього значення в світі (4,51 бала для 148 країн в ІГК), на рівні Об'єднаних Арабських Еміратів (24-е місце у світі). Такі високі результати певною мірою пояснюються порівняно невеликою часткою публічних акціонерних компаній в загальному масиві бізнесу в Україні — одноосібні або нечисленні власники найчастіше беруть безпосередню участь в управлінні бізнесом, будучи, по суті, частиною менеджменту компанії.

Ефективність корпоративного керівництва найвище оцінена в Донецькій (5,44 бала), Запорізькій (5,40 бала) і Сумській (5,40 бала) областях, що відповідає рівню Люксембургу (5,49 бала) або Нідерландів (5,47 бала). Найменші оцінки серед регіонів України отримали Автономна Республіка Крим (4,77 бала), Чернівецька (4,78 бала) та Чернігівська (4,89 бала) області та, чий рівень порівнюваний з рівнем Латвії чи Казахстану (по 4,8 бала). Цілком очевидним виявився ефект масштабу: ефективність корпоративного управління дещо вища у великих компаніях (5,34 бала), ніж в малих (5,14 бала). У галузевому порівнянні лідери — банки, страхові (5,35 бала) та інвестиційні (5,33 бала) компанії, аутсайде-ри — готельно-ресторанний бізнес (4,95 бала).

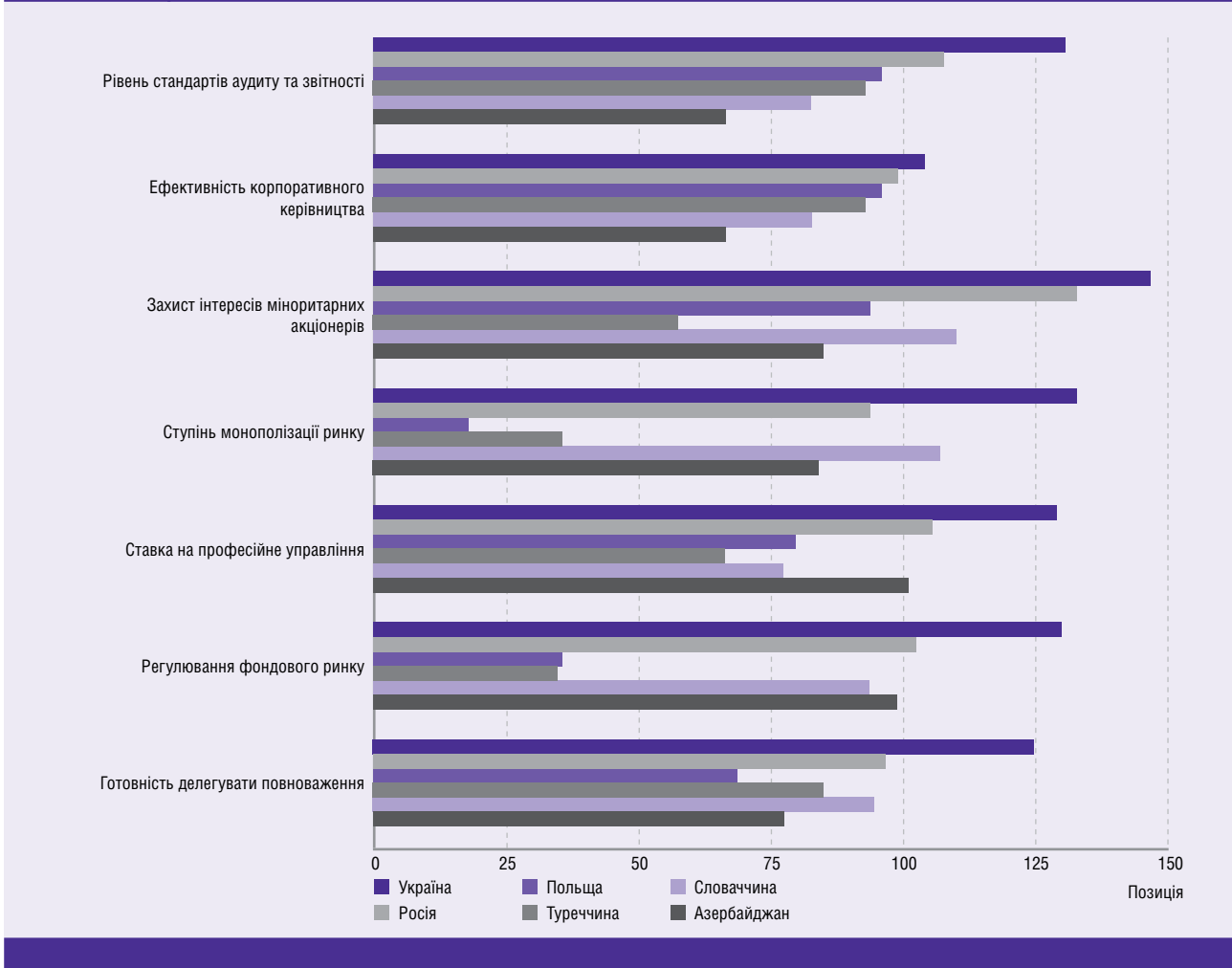
Ставка на професійне управління

Для ефективності бізнесу важливо, щоб на ключові позиції в компанії потрапляли найкращі професіонали відібрані в результаті конкурентної боротьби, і здатні приймати висококонкурентні рішення. Показник ставки на професійне управління показує, кому надаються провідні позиції в управлінні компаніями — родичам або знайомим без урахування їх досвіду і кваліфікації, або професійним менеджерам, які відібрані, зважаючи на їх високу кваліфікацію і реальний практичний досвід.

Середнє значення за даним показником для регіонів України склало 4,19 бала, що подібне до середньої оцінки для країн світу (4,3 бала), нижче від значень Казахстану (4,26 бала) і вище від Словаччини (4,16). Кращі результати в країні отримали Хмельницька (4,48 бала), Житомирська (4,42 бала) та Ровенська (4,50 бала) області, оцінки яких порівнювані з рівнем Литви (4,57 бала). При цьому найбільш критично ставку на професійне управління оцінили в Чернівецькій (3,81 бала), Львівській (4 бала) областях, чії оцінки порівнювані з Азербайджаном та Вірменією (по 3,9 бала). Помітний розрив в оцінках і залежно від розміру бізнесу: від 4,18 бала у малого бізнесу до 4,52 — у великого. На відміну від показника ефективності корпоративного управління, в готельно-ресторанному бізнесі ставка на профе-

Рисунок 3.3 Оцінки показників з корпоративного управління для регіонів України та країн світу

Джерела: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2013; Фонд «Ефективне управління», Опитування керівників бізнесу, 2013

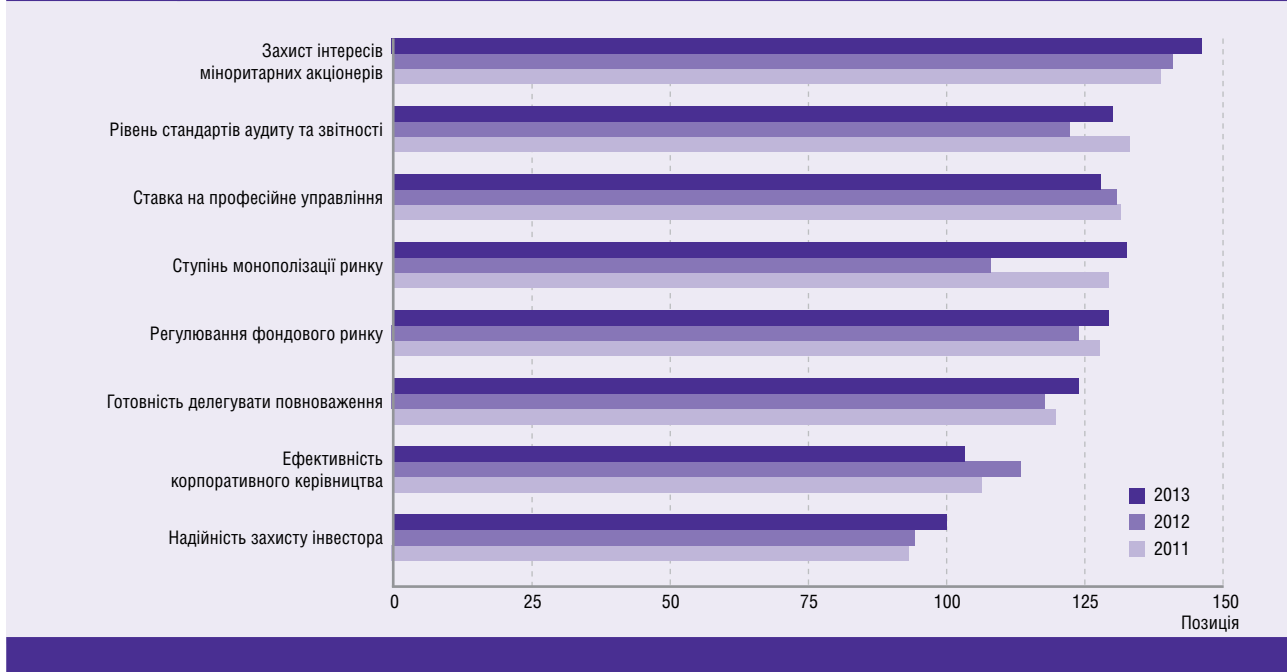
Рисунок 3.4 Позиції за показниками корпоративного управління України і порівнюваних країн

Джерело: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2013

сійне управління оцінили найвище (4,60 бала), так само як і в добувній промисловості (4,51 бала), тоді як нижчі середні оцінки у підприємств галузі виробництва і розподілу електроенергії, газу та води (4,04 бала).

Готовність до передачі повноважень

У реалізації організаційної функції менеджменту одну з ключових ролей грає готовність керівництва до делегування повноважень з метою побудови ефективної

Рисунок 3.5 Динаміка показників корпоративного управління для позицій України в ІГК

Джерело: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2011-2013

ієрархії управління в компанії та оптимального розподілу навантаження для виконання стратегічних та оперативних завдань. Якщо керівник замикає на собі всі повноваження, то він виявляється перевантаженим, відволікається від виконання завдань, притаманних його рівню ієрархії, і в підсумку ефективність його роботи знижується. З іншого боку, підлеглі (керівники нижчого рівня) не можуть повністю реалізувати свій потенціал, і їх мотивація добиватися «конкурентоспроможних» результатів знижується.

Згідно з опитуванням керівників бізнесу 2013, середнє значення за показником готовності до делегування повноважень у регіонів України склало 3,61 бала, що нижче від середнього для країн світу (3,79 бала) і відповідає рівню Туреччини або Боснії і Герцеговини (3,62 бала та 3,58 бала відповідно). Серед регіонів готовність делегувати повноваження підлеглим оцінили найвище у Сумській (3,98 бала), Хмельницькій (3,87 бала) та Івано-Франківській (3,85 бала) областях, а найменше — у Кіровоградській (3,31 бала), Тернопільській (3,32 бала) областях та м. Севастополь (3,36 бала). Рівень делегування у великих компаній України (3,79 бала) виявився лише на рівні середнього в світі (це приблизно оцінка Польщі), а вже у середнього бізнесу він нижчий (3,58 бала). У цього показника досить високий розрив по галузях — від 2,66 бала (інвестиційні компанії) до 4,57 бала (готелі та ресторани).

Рівень стандартів аудиту та звітності

Прозорість бізнесу та стандарти звітності, які він застосовує, є важливою характеристикою ефективного менеджменту, формують рівень довіри ділових партнерів і репутацію в очах громадськості, визначають ризики кредитування і, відповідно, вартість позикових коштів для розвитку бізнесу. Хоч вимоги до стандартів аудиту та звітності часто задаються законодавчо, їх виконання залежить від самого бізнесу.

Значення за рівнем стандартів аудиту та звітності в Україні склало 3,72 бала (130-е місце), що суттєво нижче від середнього показника для 148 країн світу (4,55 бала) і є найгіршою оцінкою серед країн США.

Захист інтересів міноритарних акціонерів

Однією з найбільш актуальних проблем регулювання корпоративних відносин в Україні є питання про захист прав дрібних (міноритарних) акціонерів від зловживань з боку великих акціонерів або топ-менеджерів. Для ринків, на яких працює безліч відкритих і публічних акціонерних компаній, важливо мати впевненість, що буде врахований інтерес власника навіть однієї акції, і що керівництво компанії або мажоритарні власники не використовують свій вплив винятково в своїх цілях. Якщо такої впевненості немає, скорочуються можливості для залучення інвестицій через фондовий ринок.

Згідно з Опитуванням 2013 року, середнє значення серед регіонів України по захисту інтересів міноритарних акціонерів склало всього 3,43 бала, що істотно нижче від середнього для країн світу (4,14 бала) і відповідає рівню Румунії (3,34 бала, 128-е місце з 148). У регіональній розбивці інтереси власників невеликих пакетів акцій більше захищені в Хмельницькій (3,78 бала), Сумській (3,77 бала) та Чернігівській (3,75 бала) областях; це приблизно рівень Вірменії (3,77 бала) та Чехії (3,95 бала). Тим часом, вкрай низькі оцінки виставлені в Черкаській (2,94 бала), Одеській (3,05 бала) і м. Київ (3,07 бала), це — рівень Сербії (2,7 бала і 144-е місце серед 148 країн світу). З галузей більш високі оцінки отримали банківський сектор (3,82 бала), готелі та ресторани (3,75 бала), тоді як найгірші результати, в основному, в торгівлі (3,10 бала) і будівництві (3,13 бала). При цьому істотного розриву в оцінках залежно від розміру бізнесу немає, хоча великі компанії лідирують (3,47 бала — приблизно на рівні Молдови або Киргизії).

Ступінь монополізації ринку

Вільна і чесна конкуренція сприяє підвищенню якості корпоративного управління, проте умови для підтримки конкуренції розвиваються як на мікро-, так і на макрорівні (багато в чому завдяки антимонопольному регулюванню).

Для регіонів України середня оцінка ступеня монополізації ринку склала 3,99 бала, що трохи (на 0,19 бала)

вище від середнього по світу і відповідає 53-му місцю у світі (вище рівня Естонії, з 57-м місцем). З регіонів найнижчий ступінь монополізації ринку в Івано-Франківській (4,69 бала) області, що майже відповідає рівню Польщі (по 4,8, або 17-е місце у світі), а найвищий в Донецькій (3,21 бала) області, її оцінки подібні до оцінок Південної Кореї (3,25 бала, 118-е місце), в якій високий ступінь домінування бізнес-груп — чеболів (*chaebols*).

3.3 Корпоративна етика

Важливою тенденцією останніх років в глобальному масштабі стала підвищена увага до «м'яких» чинників розвитку бізнесу, до яких можна віднести (але не обмежувати тільки ними) такі, як корпоративна етика, корпоративна соціальна відповідальність і кадрова політика. Ці фактори стосуються покращення відносин з різними групами стейкхолдерів (зацікавлених сторін) — як зовнішніх, так і внутрішніх — і сприяють зростанню вартості компанії за рахунок таких нематеріальних активів, як репутація та етика. Необхідність розвитку корпоративної етики зумовлена, насамперед, ризиком втрати репутації бізнесу в сприйнятті зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів.

КОРПОРАТИВНА ЕТИКА ПЕРЕДБАЧАЄ ПЕВНУ КУЛЬТУРУ ВЗАЄМОДІЇ КЕРІВНИЦТВА І ПЕРСОНАЛУ МІЖ СОБОЮ І З ЗОВНІШНІМИ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ, ЧАСТО НА ОСНОВІ «КОДЕКСУ ЧЕСТІ» КОМПАНІЙ, ВІД НЕФОРМАЛЬНИХ ПРАВИЛ І ЕТИЧНИХ НОРМ ДО ОФІЦІЙНОЇ МІСІЇ КОМПАНІЇ, СЛІДУВАННЯ ЯКИМ ДОПОМАГАЄ БІЗНЕСУ ЗМІЦНИТИ СВОЇ КОНКУРЕНТНІ ПОЗИЦІЇ У ДОВГОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Опитування бізнесу показує, що, незважаючи на зацікавленість українських компаній у веденні бізнесу за етичними стандартами, на сьогоднішній день лише мала частина з них конвертують такий інтерес в конкретні дії. Так, трохи більше 28% великих українських підприємств має затвержені цінності та кодекси поведінки (згідно з дослідженням «КСВ 2005-2010: стан та перспективи розвитку», UNITER, 2011).

Відповідно до Звіту про глобальну конкурентоспроможність 2013, рівень корпоративної етики серед українських компаній поступається більшості порівнюваних країн, в результаті чого в Україні за цим показником 130-е місце серед 148 країн світу. Настільки низький результат підтверджує і той факт, що жодна з українських компаній жодного разу не входила в World Most Ethical Companies (щорічний рейтинг найбільш етичних компаній, складається Ethisphere Institute). Можна припустити, що серед причин таких низьких оцінок етики бізнесу в Україні — високий рівень корупції, низький рівень конкуренції, і, певною мірою, нерозвиненість взаємин із споживачами (Рисунок 3.6).

Дійсно, на етичність відносин бізнесу з державою (B2G, *business to government*), партнерами (B2B, *business to business*) і з споживачами (B2C, *business to customers*) впливають:

B2G. Поширена практика хабарництва (130-е місце), і, значною мірою, залежна судова система (139-е місце).

Згідно з результатами дослідження, корпоративне управління в Україні не можна назвати ефективним. Хоча в українського великого бізнесу, топ-менеджмент якого прагне розвивати принципи корпоративного управління, оцінки за рядом розглянутих раніше показників вищі від середніх по країні, в цілому значення показників корпоративного управління вказують на неконкурентоспроможний рівень розвитку українського бізнесу.

B2B. Низький рівень конкуренції на внутрішньому ринку (106-е місце у світовому рейтингу), з урахуванням того, що корпоративна етика не затребувана як інструмент конкурентної боротьби.

B2C. Все ще низька частка компаній, що вибудовують довірчі та довгострокові відносини зі споживачами (як «жорстких», з використанням ІТ-рішень, як CRM, так і «м'яких», неформалізованих підходів).

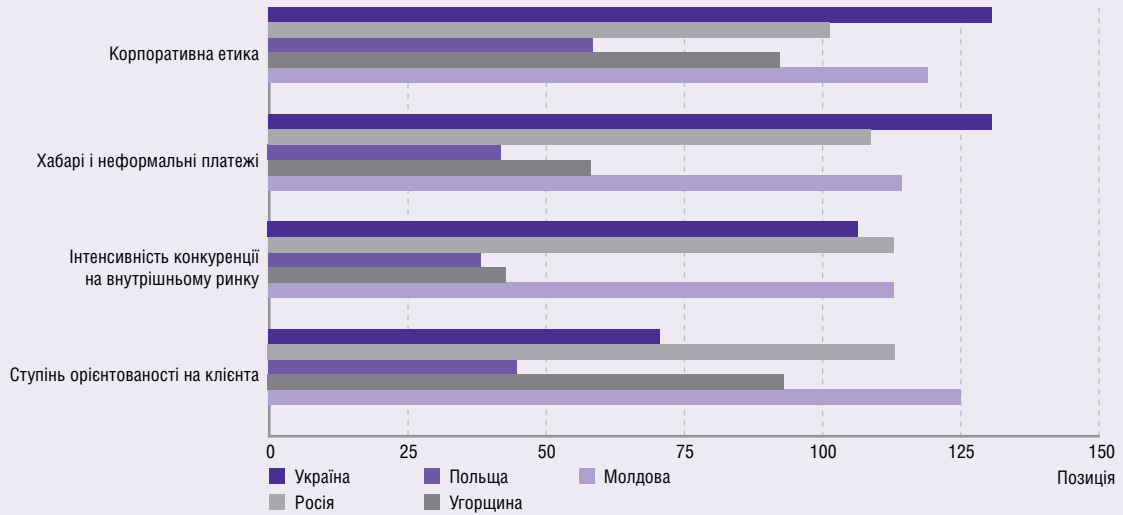
Результати опитування керівників бізнесу, проведеного Фондом «Ефективне управління» у 2013 році, вказують на регіональні особливості в етичності компаній. Так, середня оцінка корпоративної етики по всіх регіонах України (3,58 бала) є невисокою за світовими мірками — це приблизно оцінка Росії, яка посіла в 2013 році 101-е місце.

Наприклад, хоча розрив між регіонами України не надто великий, і у всіх з них невисокі оцінки, більш етичним по відношенню до стейкхолдерів бізнес вважає себе у Полтавській (3,76 бала), Донецькій (3,84 бала) і Дніпропетровській (3,84 бала) областях, а менш етичним — у Волинській (3,35 бала), Херсонській (3,35 бала) та Івано-Франківській (3,36 бала) областях. У галузевому розрізі більш етичним веденням бізнесу відрізняються банки (4,07 бала), транспортні та комунікаційні компанії (3,88 бала), готелі та ресторани (3,82 бала) — тут важливо відзначити досить жорстке галузеве регулювання у перших двох секторах. Меншу схильність до високої етики ведення бізнесу відзначають серед компаній добувної промисловості (3,30 бала), торгівлі (3,41 бала) та будівництва (3,58 бала).

Либонь, найбільш високий рівень корпоративної етики український бізнес продемонстрував у відносинах бізнес-бізнес (B2B), у контексті двох показників: високої значущості репутації в бізнесі й етичності при виконанні взятих на себе зобов'язань. Так, репутація дійсно дуже важлива для бізнесу в Україні: в середньому по регіонах керівники бізнесу вважають її ледь не головним активом (6 балів з 7 можливих). Найбільш важлива репутація у діяльності компаній у Кіровоградській (6,28 бала), Одеській (6,18 бала) областях та м. Севастополь (6,19 бала), при цьому найменше в Україні, але все ж високо, в принципі, вона цінується в Рівненській (5,59), Херсонській (5,75 бала) та Черкаській (5,77 бала) областях. За галузями репутація найбільш значуща у фінансовій сфері, у банків (6,39 бала) і страхових компаній (6,25 бала), найменше — у сировинних секторах, у добувній промисловості (5,47 бала) і у виробництві та розподілі електроенергії, газу, води (5,61 бала). При цьому розрив залежно від розміру бізнесу незначний.

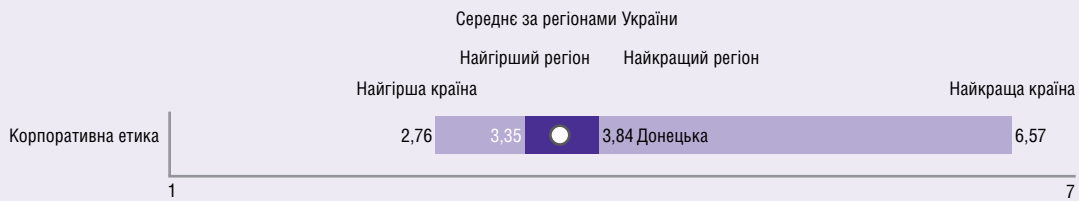
Український бізнес в цілому задоволений виконанням зобов'язань діловими партнерами — оцінка 4,44

Рисунок 3.6 Фактори, що впливають на корпоративну етику в Україні і в порівнюваних країнах

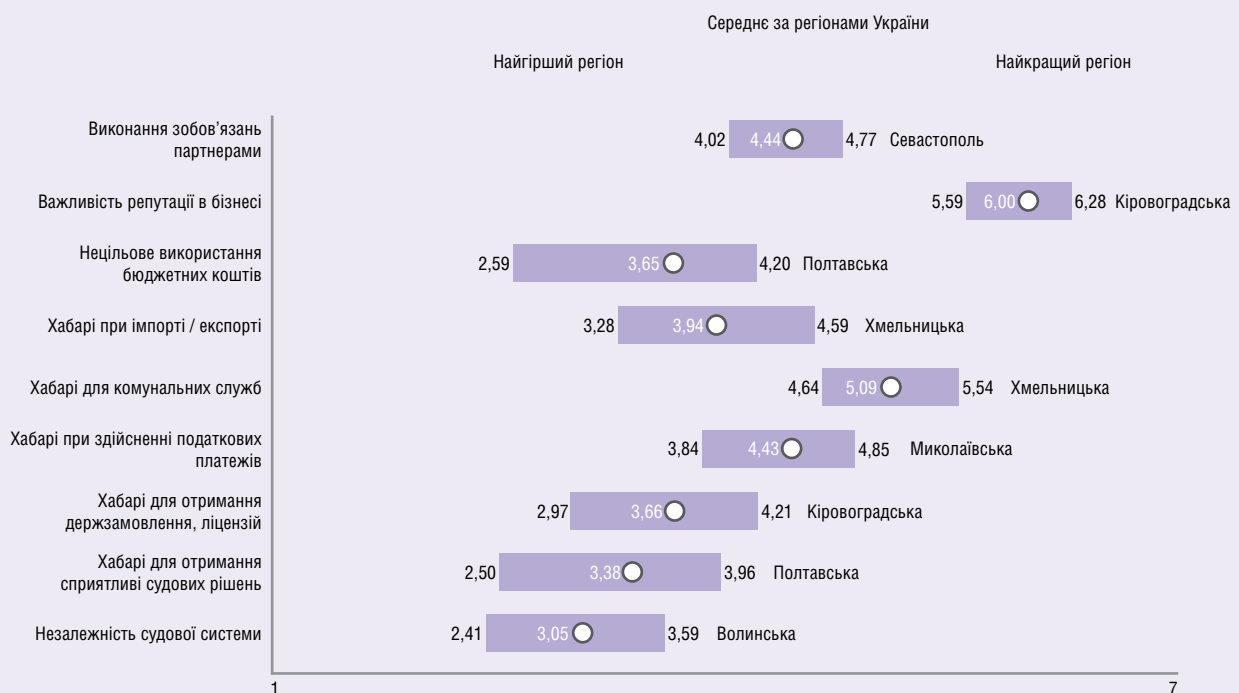
Джерело: World Economic Forum, Global Competitiveness Report, 2013

Рисунок 3.7А Оцінки рівня корпоративної етики для регіонів України та країн світу

Джерела: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2013; Фонд «Ефективне управління», Опитування керівників бізнесу, 2013

Рисунок 3.7Б Показники корпоративної етики в регіонах України

Джерела: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2013; Фонд «Ефективне управління», Опитування керівників бізнесу, 2013

бала в середньому по регіонах України. Найбільше задоволення від виконання партнерами своїх зобов'язань висловлюють керівники бізнесу в Севастополі (4,77), Черкаській (4,76) і Кіровоградській (4,73) областях, найменше — у Києві (4,02), Чернігівській (4,02) і Херсонській (4,18 бала) областях. У галузевих оцінках додержання зобов'язання партнерів найвищі — в інвестиційних компаній (4,92), а найнижчі — в будівництві (3,86). Більш високу оцінку довірчим стосункам з партнерами дають керівники великих компаній (4,47 бала).

У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ СКЛАЛАСЯ НЕСПРИЯТЛИВА СИТУАЦІЯ В ЕТИЦІ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ БІЗНЕС—ДЕРЖАВА (B2G). ТАК, ЧАСТО СПОСТЕРІГАЄТЬСЯ ЗАЛЕЖНІСТЬ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ, ПРАКТИКА ХАБАРНИЦТВА, А ТАКОЖ КОРУПЦІЙНІ СХЕМ ДЛЯ ОТРИМАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Так, бізнес відзначає високу залежність судової системи від впливу влади, бізнесу та приватних осіб — 3,05 бала в середньому по регіонах, а це рівень 109-110-го місця, як у Хорватії та Вірменії. Найнижчі оцінки за показником залежності судової системи виставлені в найбільших регіонах — у місті Києві (2,41 бала), Одеській області (2,50), АР Крим (2,72). Найвищі по Україні — у Волинській (3,59 бала), Чернігівській (3,43 бала) і Житомирській (3,36 бала) областях, хоча це все одно рівень приблизно 90-го місця, як у Казахстані, Грузії чи Азербайджані. Найвищу залежність судового процесу від впливу третіх осіб відзначили керівники великих компаній (2,90 бала), а в галузевому розрізі гірші оцінки в інвестиційних компаній (2,55 бала) і банків (2,80 бала), а також в обробній промисловості (2,74 бала).

Характерно, що, відповідаючи на питання про те, наскільки звичною є практика незаконного отримання бюджетних коштів компаніями, приватними особами та групами осіб в результаті корупції, бізнес виставив середню оцінку по регіонах в 3,65 бала. Така практика найбільш поширена в найбільших регіонах — у Києві (2,59 бала), Дніпропетровській (3,09 бала) і Донецькій (3,17 бала) областях. Найкращі в Україні оцінки отримані в таких областях, Полтавська (4,20), Чернігівська (4,10), Вінницька (3,91 бала).

Цікаво, що за оцінками керівників бізнесу, серед компаній найбільш поширена практика хабарів або додаткових неофіційних виплат, пов'язаних з отриманням сприятливих судових рішень (3,32 бала), отриманням держзамовлень або ліцензій (3,61 бала), експортно-імпорتنних операцій (3,90 бала), а найменше — при здійсненні податкових платежів (4,39 бала) і взаємодії з комунальними службами (5,07).

Оцінки практик корпоративної етики українського бізнесу описують певний парадокс: так, керівники бізнесу добре усвідомлюють важливість корпоративної етики, і частина з них навіть прагне до ведення бізнесу за етичними стандартами, але в реальності етичність в усіх напрямках діяльності компаній — частіше виняток, ніж правило. Причини можуть полягати в наявних можливостях безкарно вести бізнес в обхід правил ринку, наприклад, використовуючи корупцію у відносинах B2G, а також у неможливості часом вирішити проблему, не вдавшись до неформальних виплат (хабарів). Не дивно, що кращі оцінки корпоративної етики виставлені у відносинах з діловими партнерами (B2B), де працюють ринкові механізми.

3.4 Корпоративна соціальна відповідальність

Корпоративна соціальна відповідальність (або КСВ, англ. CSR) сприяє стійкому розвитку бізнесу, оскільки вона враховує інтереси різних груп стейкхолдерів, і зокрема, територіальної громади в місці присутності бізнесу. В даний час КСВ вважається інвестицією, спрямованою на стійкість розвитку бізнесу в довгостроковій перспективі. Світова практика показує, що найчастіше КСВ вже не відділяється від основної діяльності бізнесу, а є його невід'ємною складовою

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРЕДБАЧАЄ ДОБРОВОЛЬНІ ДІЇ БІЗНЕСУ, СПРЯМОВАНІ НА ТЕ, ЩОБ У СВОЇЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВРАХОВУВАТИ ІНТЕРЕСИ СУСПІЛЬСТВА, ПРАЦІВНИКІВ, ПАРТНЕРІВ ТА ІНШИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ

Важливість КСВ для ведення бізнесу підтверджується і для України: 38% опитаних компаній зазначили, що КСВ сприяє збільшенню продажів, 19% відзначили, що впроваджують КСВ у відповідь на дії конкурентів (згідно з дослідженням «КСВ 2005-2010», UNITER, 2011).

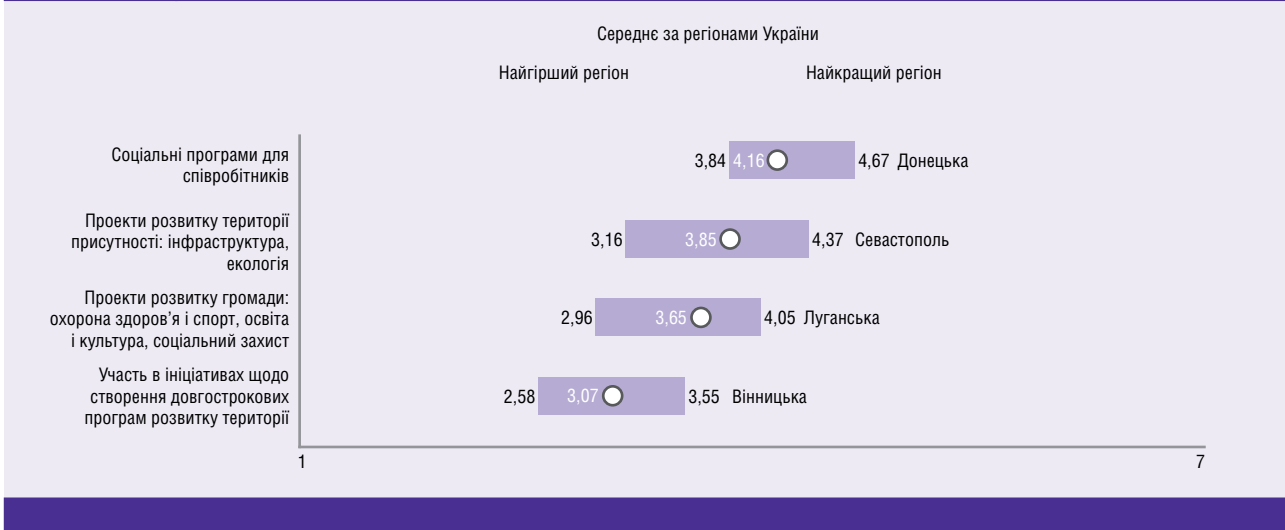
У впровадженні підходів КСВ основним стримуючим чинником є брак вільних коштів у бізнесу, особливо

Україна і порівнювані країни в World Giving Index		
Країна	Позиція (із 153)	Грошові пожертви (%)
Словаччина	79	37
Молдова	88	19
Білорусь	91	16
Угорщина	94	26
Польща	94	28
Чехія	98	27
Україна	111	7
Румунія	119	20
Росія	127	7
Болгарія	137	10
Середнє по країнах ЦСЄ	104	20

Джерело: Charities Aid Foundation, Global World Giving Index, 2012

після фінансової кризи 2008-2009 рр. Так, 61% українських компаній (особливо малий бізнес) не вважають КСВ актуальним через брак коштів і лише 17% (в основному великий бізнес) мають спеціальні статті в бюджетах («КСВ 2005-2010», UNITER, 2011). При цьому більше половини (57%) українських компаній найчастіше розуміють під КСВ благодійні заходи — при тому, що у світовій практиці благодійність до КСВ не належить.

Цілком імовірно, що небажання компаній витрачати гроші на КСВ викликано відсутністю схильності до

Рисунок 3.8 Оцінки напрямків КСВ для регіонів

Джерело: Фонд «Ефективне управління», Опитування керівників бізнесу, 2013

підтримки матеріально нужденних в принципі. Так, за рівнем підтримки нужденних українське суспільство посідає низьке 111-е місце (зі 153 країн) і всього 7% населення схильні здійснювати грошові пожертвування, що є одним з найнижчих результатів рейтингу World Giving Index 2012 (згідно з опитуванням більш ніж 150 тисяч респондентів у 153 країнах, Gallup World View 2011, див. Табл. 3.2):

В Україні, згідно з опитуванням керівників бізнесу, політика корпоративної соціальної відповідальності, в першу чергу, спрямована на внутрішню кадрову політику — проекти для розвитку персоналу (4,16 з 7 балів, в середньому по Україні). Ще менше поширена практика участі бізнесу в екологічних та інфраструктурних проектах розвитку території присутності (3,85 бала) і в проектах взаємодії з суспільством (3,68) бала у таких сферах, як охорона здоров'я та спорт, освіта і культура, соціальний захист.

Внутрішні проекти, включаючи соціальні програми для співробітників, є найбільш популярними, згідно з опитуванням Фонду «Ефективне управління». Більшою мірою компанії фінансують проекти розвитку персоналу у м. Севастополь (4,67 бала), Миколаївській (4,54 бала) і Чернівецькій (4,53 бала) областях, а найменше — у Чернігівській (3,84 бала), Херсонській (3,88 бала) та Рівненській (3,95 бала) областях. Варто відзначити, що цей напрямок КСВ істотно відрізняється за галузями. Так, внутрішні соціальні проекти більш поширені серед сільгоспідприємств (4,79 бала) і банків (4,46 бала), але значно рідше фінансуються програми для співробітників інвестиційними компаніями (3,00 бала). При цьому найкращі оцінки у середнього бізнесу (4,74 бала).

Проекти з розвитку інфраструктури та екології найбільш активно розвиваються бізнесом у Полтавській (4,32 бала), Вінницькій (4,26 бала) і Херсонській (4,37 бала) областях, а серед аутсайдерів — м. Київ (3,16 бала), Рівненська (3,40 бала) та Чернігівська (3,42 бала) області, причому більше за інших в таких проектах бере участь бізнес агропромислового комплексу.

Проекти підтримки місцевих громад, у тому числі за такими напрямками, як охорона здоров'я та спорт, освіта і культура, соціальний захист, в цілому помітні в активності з КСВ серед українських компаній — се-

редня оцінка по регіонах складала 3,65. Значно вище від інших регіонів оцінює свою участь у проектах розвитку громад бізнес Кіровоградської (4,05), Чернівецької (4,04), Херсонської (4,03), а також Хмельницької (4,00) областей. Нижче за інші регіони оцінив свою участь у таких проектах бізнес в Донецькій (3,41) і Львівській (3,46) областях, а також в м. Київ (2,96 бала). Відзначимо, що оцінки компаній сільського господарства тут також найбільш високі (4,62 бала), що зумовлено повсякденною участю в житті громади для цієї галузі.

Ініціативи щодо створення довгострокових програм розвитку території присутності отримали більш низькі оцінки — 3,07 бала в середньому по Україні. Лише 42% опитаних керівників відзначили, що їхні компанії надають ту чи іншу допомогу регіону, в якому вони розміщені. В основному, це допомога в благоустрої території (31%), а також програми створення робочих місць (19%), що належить до внутрішньої кадрової політики. Лідером в ініціативах щодо створення довгострокових програм розвитку свого регіону виступає бізнес Кіровоградської (3,55 бала), Закарпатської (3,53 бала) та Івано-Франківської (3,44 бала) областей. Істотно нижчий за середній рівень участі в довгострокових програмах розвитку території серед компаній в м. Київ (2,58 бала), а серед областей — в Одеської (2,84 бала). При цьому найвищий рівень участі в ініціативах щодо створення довгострокових програм розвитку свого регіону відзначений у галузях, які за своєю природою не можуть бути орієнтовані на короткострокову вигоду: виробництво та розподіл електроенергії, газу, води (3,95 бала), сільське господарство (3,74 бала) і добувна промисловість (3,42 бала). А найнижчий — у галузях, що вимагають незначних капіталовкладень: інвестиційний бізнес (2,33 бала) і страхування (2,61 бала) та торгівля (2,65 бала).

Таким чином, можна стверджувати, що, хоч український бізнес і усвідомлює роль КСВ як інструменту підвищення своєї репутації і, як наслідок, поліпшення своїх конкурентних позицій, часто він не особливо активний у впровадженні КСВ, насамперед, через брак коштів. У більшості випадків КСВ не є системною і вже тим більше пріоритетною діяльністю. КСВ українського бізнесу, в першу чергу, спрямоване на внутрішні проекти, пов'язані з власним персоналом.

3.5 Управління персоналом

Неефективний ринок праці знижує конкурентоспроможність країни, як за економічними, так і за соціальними складовими. Відповідно до Звіту про глобальну конкурентоспроможність ВЕФ, ефективність і гнучкість ринку праці забезпечуються такими факторами, як кваліфікований менеджмент, наявність наукових та інженерних кадрів, доступність послуг з підвищення кваліфікації, пряма залежність між продуктивністю праці та її оплатою, рівність між жінками і чоловіками, а також дотримання норм найму та звільнення.

Гнучкість ринку праці передбачає, що відносини між працедавцем і працівником довірчі. Ефективність і гнучкість ринку праці дає можливість підвищити результати діяльності працівників, а також утримати і привернути таланти у країну

Це помітно на прикладі України, де на ринку праці існує помітний розрив між попитом і пропозицією. Так, тільки на офіційному ринку праці співвідношення між попитом і пропозицією робочої сили становило 1 до 11 в 2012 році, що навіть вище за співвідношення 2011 року, 1 до 8 (згідно з оцінками Держстату). До того ж, розрив тільки в офіційній оплаті праці між регіонами становить 1 до 2 (Тернопільська область та місто Київ, у 2013 р.). По суті, на даний момент Україна знаходиться у нібито «глухому куті»: працедавець зацікавлений у професіоналах, але не готовий забезпечити високу зарплату, підвищення кваліфікації, просування по кар'єрних шаблях, а кваліфіковані співробітники, у свою чергу, не задоволені умовами праці та не мають стимулів для підвищення результатів своєї роботи. Це підтверджується й оцінками Звіту про глобальну конкурентоспроможність ВЕФ: роботодавці і працівники не готові співпрацювати один з одним і їх стосунки, в основному, конфліктні (125-е місце серед 148 країн світу в 2013 році).

Як наслідок, згідно з ІГК 2013 (ВЕФ) ефективність ринку праці вже не є конкурентною перевагою України. За даною складовою Україна посідає 84-е місце серед 148 країн світу (62-е місце 2012 р.). Україна поступається таким порівнюваним країнам як Азербайджан (30-е), Росія (72-е), Словаччина (76-е) і Польща (80-е місце), хоча і випереджає Туреччину (130-е) і Румунію (110-е). Варто відзначити, що за попередній рік у ряду порівнюваних з Україною країн також погіршилися значення за складовою ефективності ринку праці (у Румунії на 6, а в Азербайджану — на 4 позиції).

В Україні погіршення ситуації в основному відбувається через те, що досвід і кваліфікація не є головним критерієм при виборі на провідні позиції в компаніях (128-е місце у світі), талановиті фахівці іммігрують до інших країн (140-е місце за здатністю утримувати таланти і 136-е за залученням талантів), повноваження підлеглим делегуються з небажанням (124-е місце), стосунки працівник–працедавець не є співробітницькими (125-е місце), керівництво компаній не зацікавлене в навчанні та розвитку співробітників (103-е місце). У той же час, конкурентними перевагами ринку праці України залишаються гнучка практика наймання і звільнення (32-е місце), співвідношення оплати праці та продуктивності (26-е місце) і наявність наукових та інженерних кадрів (46-е місце).

Найбільш негативна динаміка за період з 2011 по 2013 рік спостерігається у гнучкості встановлення заробітної плати, а саме втрата 20 позицій (79-е місце в 2013 р.). Також погіршилися взаємини працедавців та працівників — зниження на 16 позицій (125-е у 2013 р.). Одночасно, оплата праці працівника стала більше залежати від продуктивності, про що свідчать покращення на 16 позицій (26-е у 2013 р.), а керівники бізнесу стали більше приділяти уваги підвищенню кваліфікації співробітників, про що свідчить підйом на 14 позицій у глобальному рейтингу (103-е місце в 2013 р.).

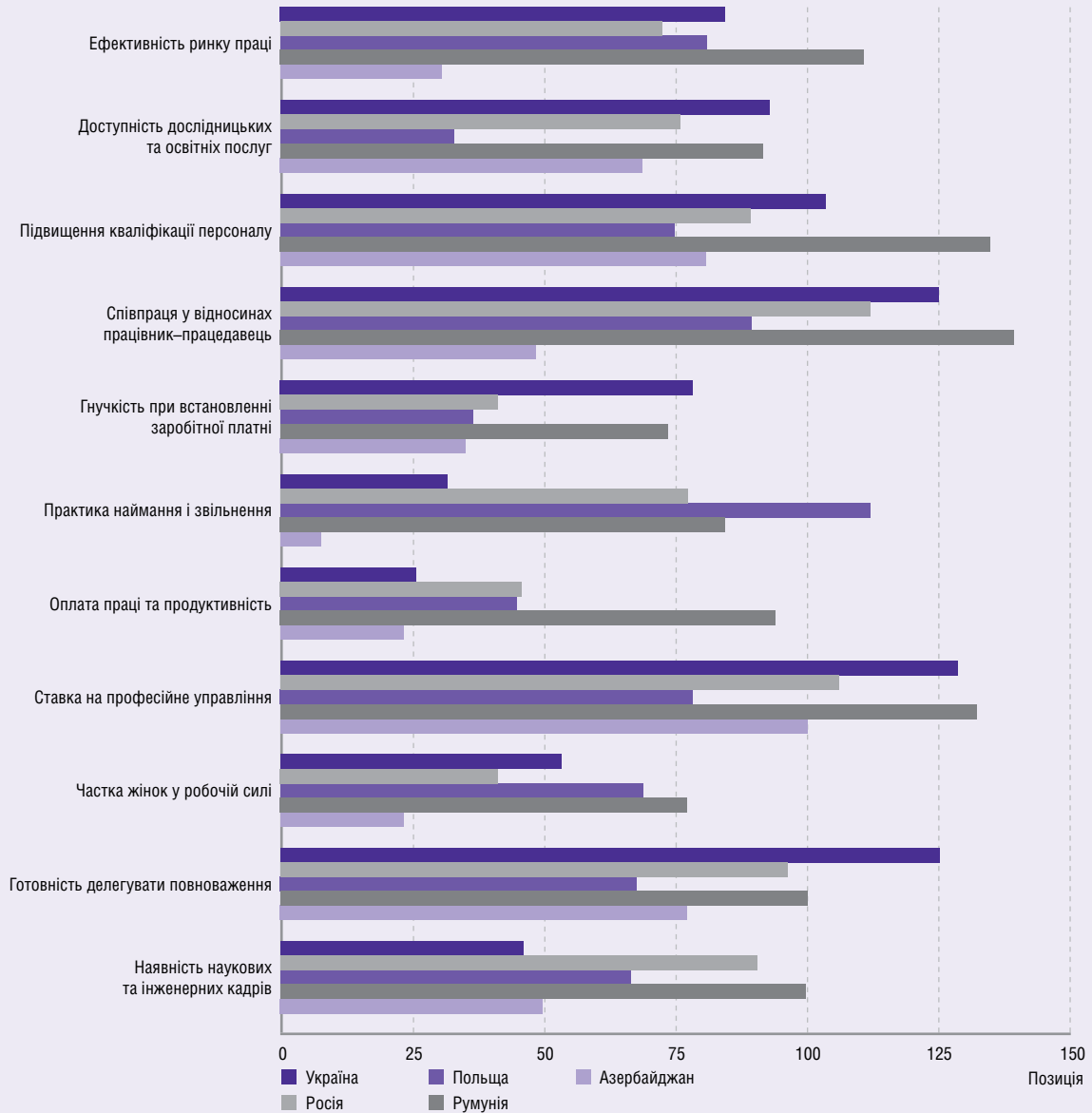
ОЦІНКИ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У РЕГІОНАХ

Мотивація, оплата праці та продуктивність

Методологія розрахунку ІГК припускає, що більш конкурентоспроможним є бізнес, який однаково успішно використовує весь спектр важелів мотивації своїх співробітників — як матеріальних, так і нематеріальних. Безумовно, системи мотивації відрізняються в кожній конкретній компанії, але в розрізі регіонів України спостерігаються певні відмінності. Незважаючи на те, що в середньому бізнес усіх регіонів недостатньо використовує нематеріальне стимулювання, у Хмельницькій (3,98 бала) та Одеській (3,91 бала) областях мотивація співробітників до роботи не обмежується матеріальною винагородою, а також містить нематеріальні стимули. У той же час, у Полтавській (3 бала) і Тернопільській (3,18 бала) областях акцент робиться здебільшого на матеріальну винагороду. Будівельні компанії (4,02 бала) і банки (3,86 бала) частіше за підприємства інших галузей використовують нематеріальні стимули, меншою мірою це роблять компанії сировинних і суміжних галузей — у добувній промисловості (3,24 бала), у виробництві електроенергії, газу, води і в будівництві (обидві по 3,33 бала). Незалежно від розміру бізнесу, нематеріальні стимули недостатньо поширені.

В умовах вільного та ефективного ринку праці, чим вища продуктивність праці працівника, тим вищою повинна бути оплата його праці. Згідно з ІГК 2013, оцінки оплати праці та продуктивності в Україні (4,50 бала) майже такі ж, як і в Саудівській Аравії (4,52 бала); втім, середня зарплата в Саудівській Аравії в 4-5 разів вища, ніж українська. Подібні відмінності підтверджують: в Україні гарні показники співвідношення продуктивності праці та її оплати забезпечені лише за рахунок низької зарплати і відповідно низької продуктивності

Серед регіонів України середнє значення залежності оплати праці від продуктивності склало 5,07 бала, що значно вище від середнього по 148 країнах (3,87 бала). Оплата праці більшою мірою залежить від ефективності праці працівника у Хмельницькій (5,41 бала), Львівській (5,29 бала) областях. Меншою мірою — у Полтавській (4,77 бала) області та м. Київ (4,81 бала) — і це при тому, що рівень середніх зарплат в цих регіонах відрізняється майже вв'ичі. На думку керівників бізнесу, у будівельній галузі (5,51 бала), у сільському господарстві (5,33 бала), в готельно-ресторанному бізнесі (5,18 бала) більшою мірою проявляється залежність між оплатою праці та продуктив-

Рисунок 3.9 Показники управління персоналом в Україні та порівнюваних країнах

Джерело: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2013

ністю, тоді як меншою — у фінансовому секторі (інвестиційні компанії (4,33 бала) і банки (4,60 бала), причому особливих відмінностей за розміром компаній немає.

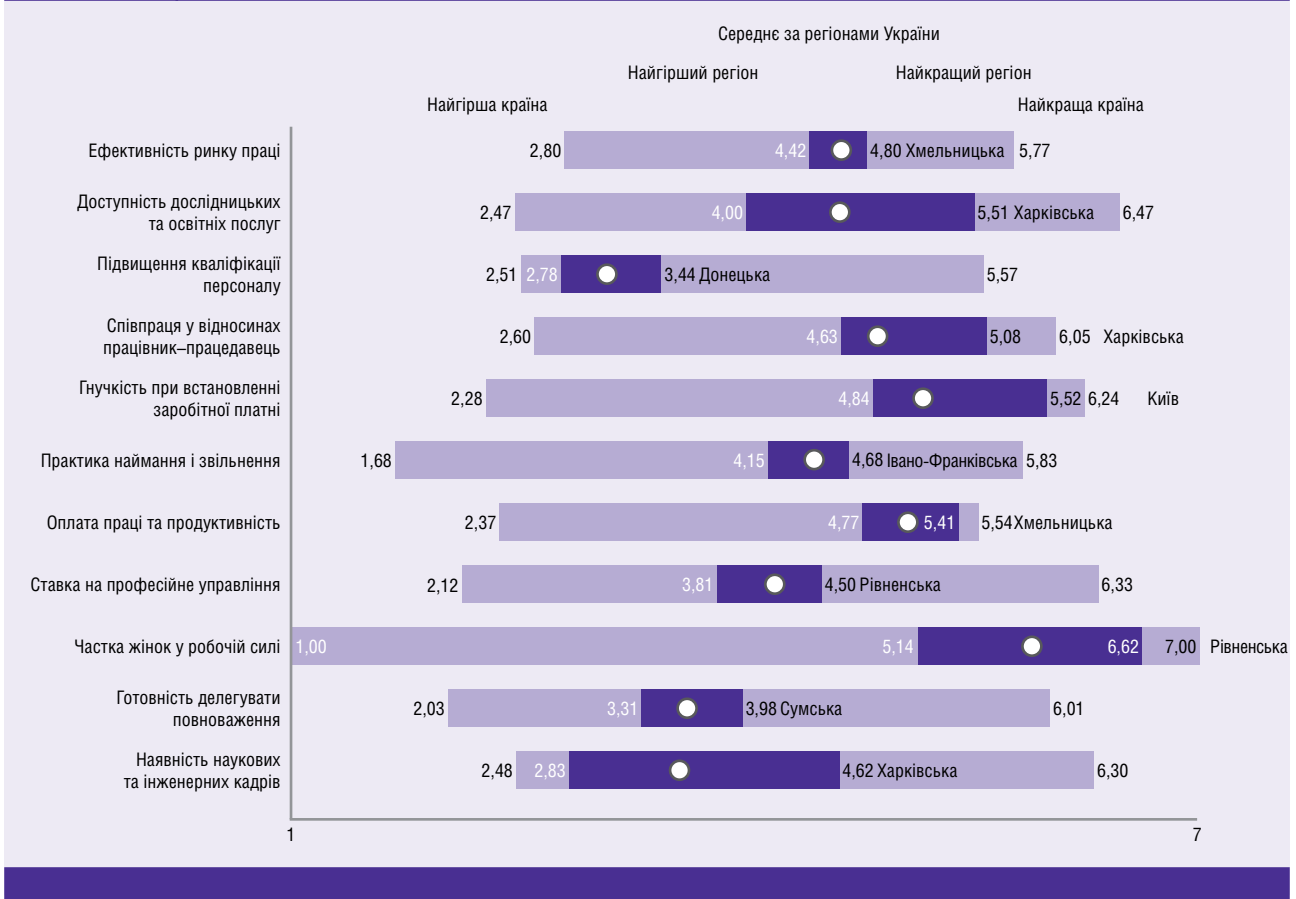
Управління талантами

Таланти (високопрофесійні та ефективні кадри) є важливим компонентом конкурентоспроможності як бізнесу, так і країни в цілому, оскільки саме вони займають ключові управлінські позиції у всіх сферах діяльності, приймають найбільш успішні стратегічні рішення, здійснюють наукові відкриття, забезпечують розвиток і впровадження новітніх технологій у бізнесі та у виробництві. Згідно з Global Talent Index 2011 (проект The Economist Intelligence Unit, оцінює здатність країн розвивати, залучати та утримувати таланти) Україна посіла 43-є місце (38 бала) серед 60 країн. Значно випереджають Україну ряд порівнюваних країн, включаючи Польщу (29-е місце), Словаччину (32-е місце), Росію (34-е місце) і Румунію (36-е місце), але, в той самий час, випереджаючи Болгарію (49-е місце) і Азербайджан (54-

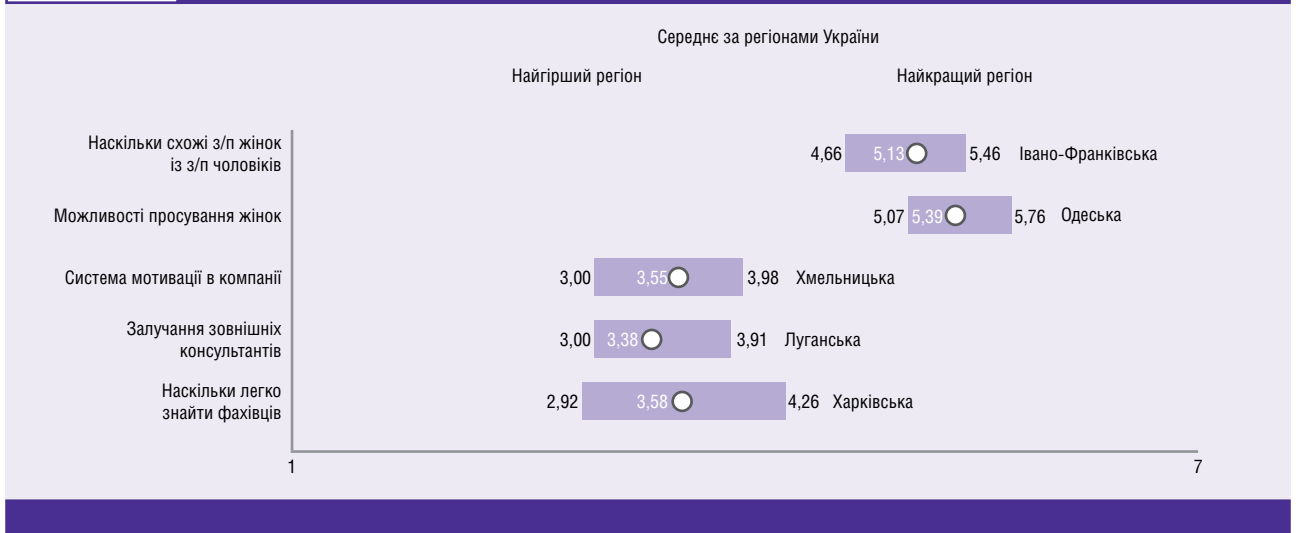
е місце). Згідно з прогнозом даного Індексу, ситуація в Україні незначно, але покращиться до 2015 року (до 40,3 бала, з підйомом на 42-е місце).

Однією з умов розвитку власних талантів всередині бізнесу є доступність на локальному ринку послуг з підвищення кваліфікації співробітників. Серед регіонів України, згідно з опитуванням, середнє значення склало 4,62 бала з семи, що навіть вище від середнього у світі (4,17 бала), причому найбільше якісні спеціалізовані послуги у сфері підвищення кваліфікації доступні в Харківській області (5,51 бала) та у м. Київ (5,22 бала), меншою мірою вони доступні в Чернігівській (4 бала), Полтавській (4,28 бала) областях. У великих компаніях трохи більше уваги приділяється підвищенню кваліфікації своїх співробітників (4,90 бала), хоча показник малого бізнесу також досить високий (4,68 бала).

Важливим, тим не менше, є бажання і можливість бізнесу витратити на це гроші. У цілому, даний показник критичний для всіх регіонів України — компанії не прагнуть інвестувати в розвиток своїх співробітни-

Рисунок 3.10 Оцінки показників з управління персоналом для регіонів України та країн світу

Джерела: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2013; Фонд «Ефективне управління», Опитування керівників бізнесу, 2013

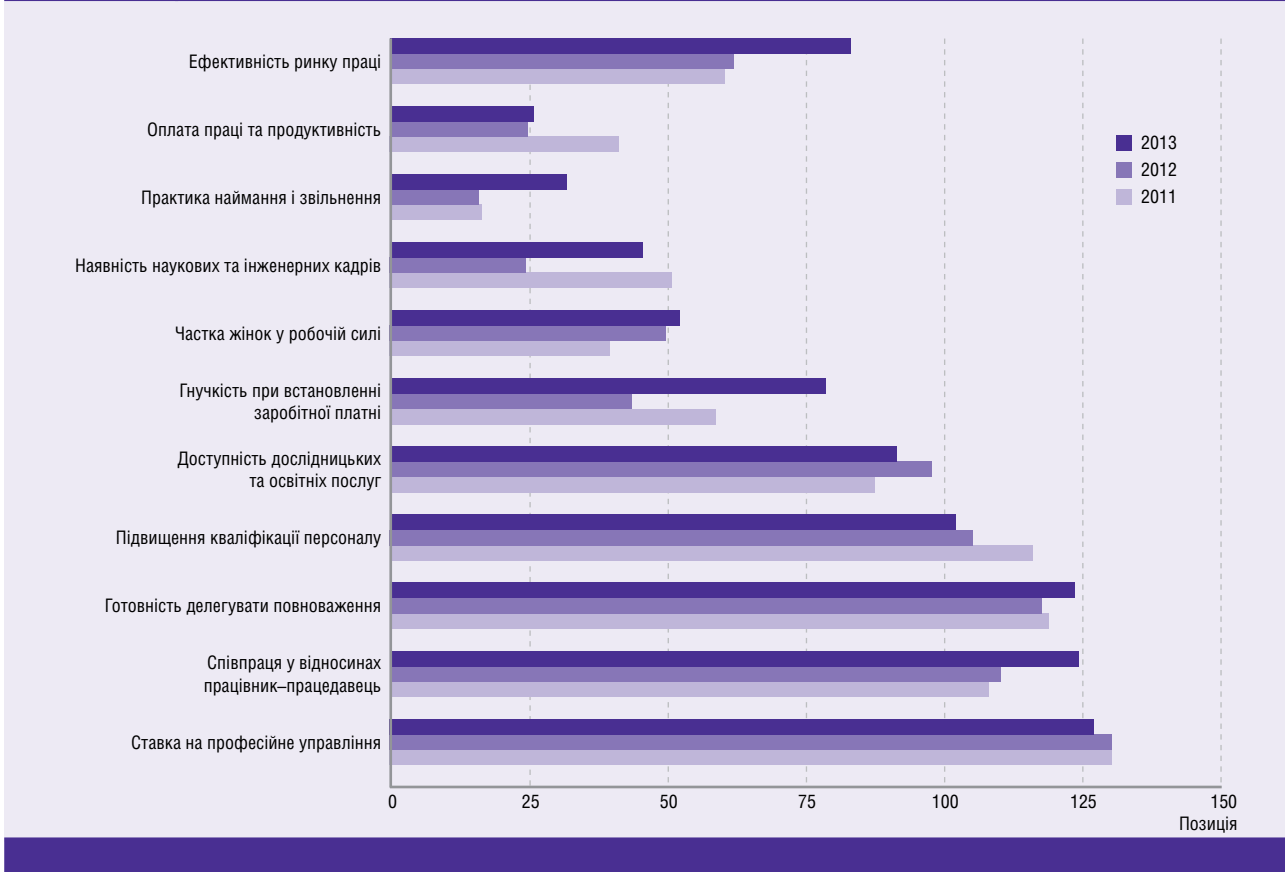
Рисунок 3.11 Оцінки проблем з мотивацією та управлінням талантами для регіонів України

Джерело: Фонд «Ефективне управління», Опитування керівників бізнесу, 2013

ків. У великих промислових областях Донецькій (3,44 бала) і Харківській (3,31 бала) керівники бізнесу більшою мірою зацікавлені в підвищенні кваліфікації своїх співробітників і виділяють дещо більші бюджети на їх навчання. У меншій мірі зацікавлені у Луганській (2,78 бала), Львівській (2,87 бала) та Тернопільській (2,89 бала). У розбивці по галузях, лідерами є фінансовий сектор (страхові (3,88 бала) та інвестиційні (3,75 бала) компанії), і готелі і ресторани (3,48 бала), а аутсайдерами — компанії, пов'язані з виробництвом і розподілом електроенергії, газу, води (2,98 бала), при цьому особливої різниці за розміром бізнесу не спостерігається.

Гендерна рівність

Індекс Women's Economic Opportunity 2012 (Economist Intelligence Unit у партнерстві з Vital Voices Global Partnership, LaPietra Coalition), що оцінює специфічні атрибути роботи для жінок-співробітників та жінок-підприємців у 128 країнах світу, оцінив гендерну рівність в Україні на 55,4 бала, що забезпечило країні 57-е місце в рейтингу з 128 країн, причому в порівнянні з попереднім Індексом (2010 року) ситуація покращилася на 2,1 бала. Незважаючи на відставання України від таких порівнюваних країн як Словаччина (26-е місце), Польща (34-е місце) і Румунія (43-є місце), вона випереджає Росію (66-е місце) і Туреччину (65-е місце).

Рисунок 3.12 Динаміка показників з управління персоналом

Джерело: World Economic Forum, *The Global Competitiveness Report, 2011-2013*

Згідно з опитуванням керівників бізнесу, вони в цілому вважають, що в Україні жінкам платять майже стільки ж, скільки і чоловікам (оцінка в 5,13 бали). При цьому найбільшу рівність зарплат чоловіків і жінок бізнес відзначає в Чернігівській (5,45 бала), Чернівецькій (5,45 бала) і Хмельницькій (5,44 бала) областях, існує більший розрив за рівнем зарплат у Запорізькій (4,66 бала) і Харківській (4,85 бала) областях та у м. Київ (4,81 бала). При цьому найменший розрив відзначається в галузях з високою концентрацією жіночої праці — в сільському господарстві (5,68 бала), готелях і ресторанах (5,41 бала), а найбільший розрив — у «важких» галузях: у будівництві (4,96 бала) і в обробній промисловості (4,97 бала).

Також бізнес вважає, що значною мірою забезпечує жінкам ті ж самі можливості, що і чоловікам для просування по службових щаблях. Найбільш рівні можливості кар'єрного зростання жінки і чоловіки мають в Одеській (5,76 бала) і Чернігівській (5,69 бала) областях, в АР Крим (5,60 бала), менш рівні — у Запорізькій (5,07 бала) та Тернопільській (5,12 бала) областях та у м. Київ (5,22 бала). Рівніші гендерні умови — у фінансовому секторі, у банків (5,62 бала), страхових (5,62 бала) та інвестиційних (5,75 бала) компаній. Найменш рівні — у галузях, де важлива фізична праця — у добувній промисловості (4,94 бала), у виробництві електроенергії, газу та води (5,29 бала). Більш рівні умови забезпечує середній бізнес (5,24 бала), а менше — малий (4,99 бала).

Практика найму та звільнення

Згідно з Hays Global Skills Index 2012 (проект компанії Hays у партнерстві з Oxford Economics), країни Європи зіткнулися з низкою проблем: зменшенням і старін-

ням кваліфікованої робочої сили, нестачею персоналу із зарубіжним досвідом або навичками. Не виняток і Україна — згідно зі Звітом «Створення робочих місць у світовій економіці 2011-2030» (Hays, 2011), Україна знаходиться на 4-у місці серед провідних 25 країн світу, у яких за прогнозами з 2010 по 2030 рр., найвищі показники щодо зменшення кількості працездатного населення. Тим не менше, у відносинах по найму і звільненню в Україні поки що присутня достатня гнучкість.

Так, у Івано-Франківській (4,68 бала) і Луганській (4,64 бала) областях практика найму та звільнення співробітників гнучко визначається працедавцями. При цьому, у Чернігівській (4,22 бала) області і м. Севастополь (4,15 бала) прийом на роботу та звільнення більшою мірою регламентується державою, ніж визначається працедавцями; в галузевому розрізі схожа ситуація у видобувній промисловості. Очевидно, що в дрібних компаніях (4,39 бала) процес прийому та звільнення більше контролюється працедавцем більше, ніж у середніх та великих.

Співпраця у відносинах працівник-працедавець

Відсутність конфліктів між працедавцем і його працівниками безпосередньо впливає на продуктивність праці в компанії і, в кінцевому підсумку, на її конкурентоспроможність. Згідно з опитуванням керівників бізнесу, в основному партнерські взаємини працедавців і найманих працівників у Харківській (5,08 бала) області, а більш конфліктні — у м. Севастополь (4,63 бала). Добре співробітництво у взаєминах працівник-працедавець у секторі готелів і ресторанів (5,18 бала), дещо більш конфліктне — в компаніях добувної промисловості (4,50 бала).

Гнучкість при встановленні заробітної плати

Чим більше вільні компанії у встановленні розміру заробітної плати своїм співробітникам, тим більше вони конкурентоспроможні, незважаючи на те, що в даному рівнянні ущемляються інтереси найманих працівників. Загалом в Україні бізнес не сильно обмежений у даному процесі. Характерно, що в Києві (5,52 бала) заробітна плата найчастіше визначається індивідуально у кожній конкретній компанії, а в Луганській області (4,84 бала) — більшою мірою диктується галузевою тарифною сіткою. У торгівлі (5,25 бала) і страхових компаніях (5,20 бала) зарплата найчастіше не регулюється законодавством або галузевими організаціями, а призначається індивідуально, на відміну від компаній, пов'язаних з виробництвом електроенергії, газу, води (3,21 бала).

Пошук кваліфікованих кадрів

Чим легше бізнесу знайти фахівців необхідної кваліфікації на локальному ринку, тим менші його витрати на пошук і навчання персоналу, а також менші втрати від неефективних дій і рішень некваліфікованих співробітників. Відносно простіше знайти необхідних фахівців в м. Київ (4,24 бала) та Харківській області (4,26 бала). У той самий час, значні складнощі виникають у Кіровоградській (2,92 бала) і Луганській (3,11 бала) областях. У зв'язку з надлишком випускників економічних факультетів, страховим (4,12 бала) та інвестиційним (4 бала) компаніям і банкам (4,02 бала) порівняно нескладно знайти потрібних фахівців, тоді як у компаній обробної промисловості (3,30 бала) та сільського господарства (3,45 бала) з цим може виникнути більше проблем.

Утримання та залучення талантів

Талановиті люди великих індустріальних та наукових регіонів — Донецької (3,13 бала), Харківської (3,10 бала) і Дніпропетровської (3,11 бала) областей, міста Києва (3,14 бала) — частіше, ніж у інших, залишаються працювати у своїх регіонах і не шукають роботу в інших країнах або регіонах. Навпаки, в такому пошуку, як правило, жителі аграрних областей — Тернопільської (2,41 бала) та Івано-Франківської (2,36 бала). Цікаво, що в цілому результати опитування керівників бізнесу по регіонах підтверджуються оцінками дослідження Інституту демографії НАН України і його класифікацією міграційних районів України. У розрізі по галузях, найбільш схильні до міграції працівники сектору виробництва і розподілу електроенергії, газу, води (2,56 бала). Очевидно, що працівники великих компаній найменше зацікавлені в зміні регіону або країни (2,89 бала).

Керівники бізнесу міста Київ (4,21 бала) відзначили, що талановиті люди масово приїжджають до столиці з інших регіонів України, тоді як найгірші оцінки такого процесу — в Запорізькій (2,03 бала) і в Тернопільській (2,05) областях. Слід зазначити, менше за все розглядають можливість зміни регіону працівники в сільському господарстві (2,48 бала), добувній (2,54 бала) та обробній промисловості (2,60 бала).

У цілому ж ситуація з пошуком, залученням і утриманням кваліфікованих кадрів в Україні ускладнюється тим, що хоча бізнес і зацікавлений знайти кваліфіковані кадри, але не готовий платити, не готовий забезпечувати підвищення кваліфікації персоналу. Зважаючи на це, може виникати перехід цінних кадрів в інші компанії або ж міграція талантів за кордон або в інші регіони.

3.6 Інновації

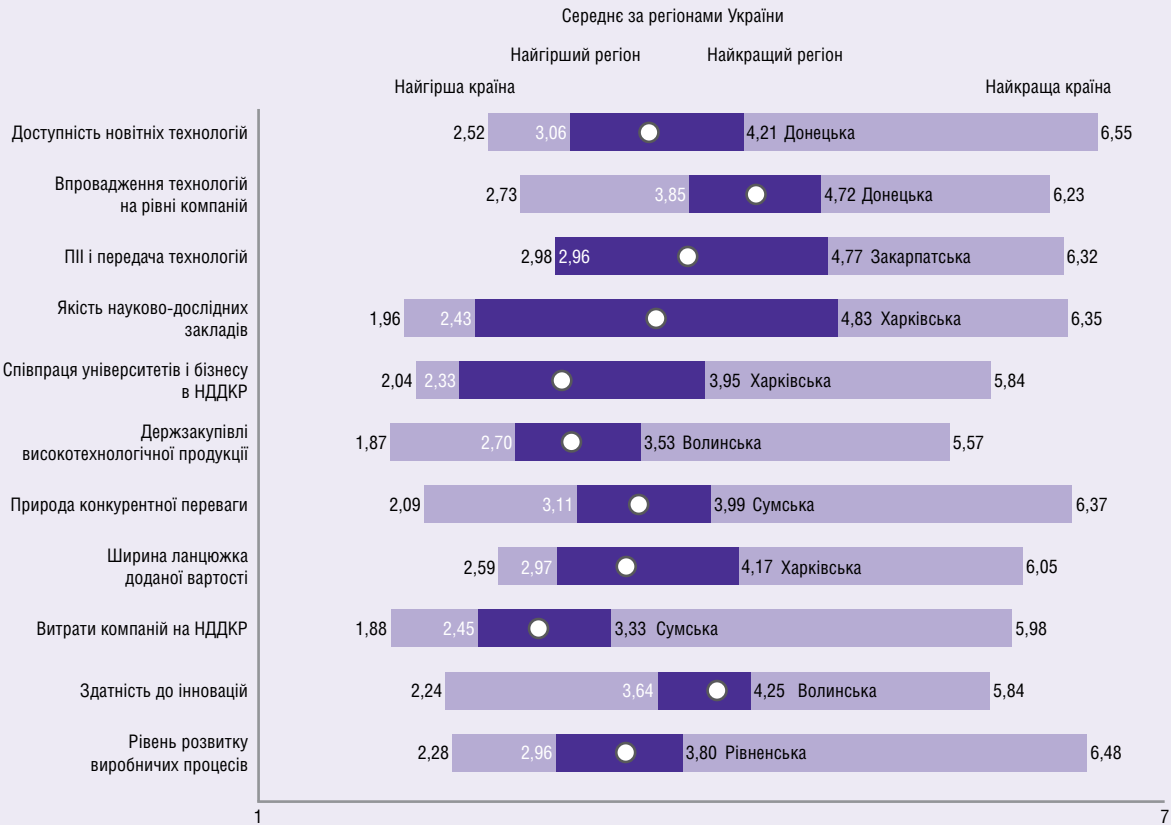
Інтенсивна конкуренція на глобальному ринку та існуючі можливості для бізнесу припускають активне застосування інноваційних походів, технологічних рішень та фінансових інструментів — «жорстких» чинників розвитку бізнесу. В Індексі глобальної конкурентоспроможності ці фактори, в основному, визначаються двома субіндексами конкурентоспроможності — підсилювачами ефективності, а також факторами розвитку і інноваційного потенціалу. Перший субіндекс більшою мірою відповідає економікам, орієнтованим на ефективність, і Україна нещодавно перейшла на цю стадію розвитку. Інший субіндекс (більше відповідає економікам, орієнтованим на інновації, до чого врешті-решт слід прагнути будь-якій країні, у тому числі й Україні).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗУЮТЬ, ЩО З «ЖОРСТКИМИ» ФАКТОРАМИ У БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ НЕ ВСЕ ТАК ДОБРЕ, ЯК МОГЛО Б БУТИ, ЩО ПІДТВЕРДЖУЄТЬСЯ ЯК ВІДСТАВАННЯМ ВІД ПОРІВНЮВАНИХ КРАЇН, ТАК І ВЕЛИКИМ ВІДРИВОМ ВІД КРАЇН-СВІТОВИХ ЛІДЕРІВ

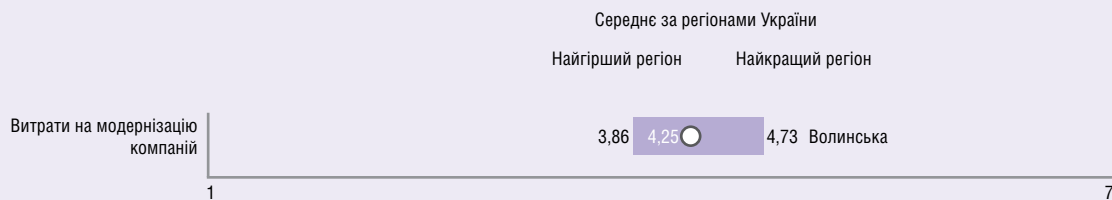
Ще п'ять років тому позиції України за складовою інновації в Індексі глобальної конкурентоспроможності були близькі до того, щоб вважатися конкурентною перевагою (52-е місце в ІГК 2008). В останньому ІГК 2013 в Україні вже 93-тя позиція, причому порівняно з попереднім роком відбулося падіння на 22 позиції. До

того ж така негативна динаміка не є трендом для порівнюваних (колишніх соціалістичних і пострадянських) країн — наприклад, за останній рік результат Росії покращився на 7 позицій, а Казахстану (який тепер обійшов Україну) — на 19. У підсумку, відставання України від порівнюваних країн помітно зросло, досягнувши 15 позицій порівняно з Росією, 28 — з Польщею, і 56 — з Чехією. Очевидно, що такий відрив збережеться і в найближчому майбутньому. При цьому слід зазначити, що у багатьох країн США та Центральної і Східної Європи за складовою інновації погіршилися і бальні оцінки.

Низькі позиції України за інноваційними чинникам підтверджуються й іншими, незалежними від ВЕФ, оцінками. Так, в Global Innovation Index 2013 (складається Бізнес-школою INSEAD, Корнельським університетом (Школа менеджменту ім. С.Джонсона), за участю WIPO — Всесвітньої організації інтелектуальної власності) в Україні — 71-е місце з 142, що на 8 позицій нижче, ніж у 2012 р. Проте, така оцінка виводить Україну в число лідерів серед країн із середнім рівнем доходів. Ще в одному, альтернативному дослідженні — іншому Global Innovation Index (складається Boston Consulting Group разом з американською організацією National Association of Manufacturers), що оцінює здатності бізнесу стимулювати розвиток інновацій, в Україні 64-те місце зі 110 країн світу. В іншому індексі, Global Innovation Quotient (публікується інформатством Bloomberg на основі даних міжнародних організацій) в Україні 42-е місце з 96

Рисунок 3.13А Оцінки показників з інновацій для регіонів України та країн світу

Джерела: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2013; Фонд «Ефективне управління», Опитування керівників бізнесу, 2013

Рисунок 3.13Б Оцінки показників з модернізації для регіонів України

Джерела: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2013; Фонд «Ефективне управління», Опитування керівників бізнесу, 2013

країн, а за складовою продуктивності — лише 69-е).

Різні оцінки інноваційності української економіки та бізнесу дозволяють сказати, що країна не входить до числа країн-лідерів, а за індексами, які оцінюють інноваційність власне бізнесу (від ВЕФ та від BCG) Україна не входить до першої півсотні країн, тобто не володіє відносними конкурентними перевагами в глобальному масштабі.

Аналіз складової інновацій в ІГК для України показує (див. Рисунок 3.13), що негативна динаміка значною мірою зумовлена погіршенням оцінок за якісними показниками: здатністю до інновацій (100-е місце з 142 країн, втрата 42-х позицій), оцінкою витрат компаній на НДДКР (112-е місце, втрата 8 позицій), співпрацею бізнесу та університетів (77-е місце, мінус 8 позицій) і якістю науково-дослідних організацій (69-е місце, мінус 5 позицій). Також істотно погіршилися позиції за наявністю наукових та інженерних кадрів на 21 позицію, до 46-го місця, що, однак, поки ще можна вважати відносною конкурентною перевагою. Порівняно непоганий результат в Україні за показни-

ком кількості патентів (на душу населення) — 52-е місце у світі. Тим не менше, в цілому, Україна продовжує втрачати практично всі свої конкурентні переваги в інноваційній складовій Індексу глобальної конкурентоспроможності.

ОЦІНКИ ПОКАЗНИКІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РЕГІОНАХ

Опитування керівників бізнесу 2013, проведене Фондом «Ефективне управління» показало, що бізнес поки не готовий активно вкладати в розвиток інновацій в Україні, хоча і відчуває нестачу в передових технологіях. При цьому опитані топ-менеджери особливо низько оцінили витрати бізнесу на дослідження і розробки, а також співпрацю бізнесу з університетами.

Інноваційний потенціал бізнесу

Згідно з опитуванням, проведеним Фондом «Ефективне управління» у 2013 р., показник здатності до інно-

вацій був оцінений регіональним бізнесом досить оптимістично — в середньому по 27 регіонах оцінка склала 4,03 бала, що можна порівняти з результатом Азербайджану (35-е місце в світі). Такий відносно високий результат частково зумовлений тим, що регіональний бізнес більшою мірою схильний розраховувати на власні розробки, аніж на їх запозичення, включаючи купівлю. У регіональному порівнянні кращі оцінки у Київській (4,24 бала) та Волинській (4,25 бала) областях, тоді як найгірші — у Запорізькій (3,64 бала) та Чернігівській (3,76 бала) областях. У галузевому розрізі найкращі оцінки виставлені керівниками фінансового сектору — у страхових (4,29 бала) та інвестиційних (4,42 бала) компаніях, а найбільш низькі — керівниками підприємств добувної промисловості (3,76 бала) та транспорту і зв'язку (3,83 бала). Цілком закономірно, що здатність до інновацій більша у великого бізнесу (4,19 бала), ніж у малого (3,95 бала), хоча розрив і не є суттєвим.

Характерно, що найкраще, на думку опитаних керівників, йдуть справи з оцінкою невдалих підприємницьких проектів: вони швидше розглядаються як цінний досвід, а не як щось ганебне (середня оцінка 5,07 балів з 7). Також непогано була оцінена здатність компанії активно впроваджувати нові технології (4,29 бала). У поєднанні з відносно високими оцінками за здатність до інновацій, це вказує на те, що в українського бізнесу все ж зберігся інноваційний потенціал, який, при достатній наявності коштів і сприятливих умовах на ринку, компанії змогли б відновити.

Доступність технологій і витрати на них

Якщо бізнес з якихось причин не розробляє новітні технології самостійно, він все ще може переймати ці технології в інших — і чим швидше і простіше відбувається цей процес, тим швидше відбувається адаптація до змін на ринку. Тому вважається, що чим доступніші для бізнесу передові технології, тим він більше конкурентоспроможний. В оцінках доступності передових технологій керівники регіонального бізнесу, на відміну від здатності до інновацій в середньому по регіонах виставили відносно низьку оцінку, 3,58 бала, що трохи вище від рівня Киргизії з 3,57 бала і 138-м місцем. З регіонального порівняння можна зробити висновок, що передові технології найбільше доступні у великих промислових регіонах — у Донецькій (4,21 бала) і Харківській (4,20 бала) областях, а також в м. Києві (3,99 бала). Гірші значення у Чернігівській (3,06) і Луганській (3,14) областях. При цьому розрив в оцінках склав 1,15 бала, а це приблизно п'ятдесят позицій у світовому рейтингу. Найбільш високі оцінки доступності технологій виставили керівники великих підприємств (3,91 бала), а в галузевому розрізі — керівники страхових (4,02 бала) та інвестиційних (4,60 бала) компаній, а також в готельно-ресторанному секторі (4,14 бала). Найнижчі оцінки — у добувній промисловості (3,45 бала) та секторі виробництва та розподілу електроенергії, газу та води (3,42 бала).

Бізнес критично оцінює витрати компаній на НДДКР, у цього показника найнижча оцінка серед інших «інноваційних» показників — 2,85 бала в середньому по 27 регіонах. При цьому, тільки у регіонів-лідерів оцінки можуть бути порівнювані з середніми результатами в світі (3,3 бала) — значення Сумської (3,33) і Харківської (3,26) областей порівнювані з оцін-

ками Словенії та Литви (3,2 і 3,1 бала, або 62-е і 63-є місця відповідно). Ці результати подібні до оцінок активності витрат на НДДКР у великих підприємств, тоді як бали у середніх і малих компаній набагато менші. Найбільш низькі оцінки для своїх регіонів керівники бізнесу поставили в Київській (2,45) і Луганській (2,85 бала) областях, що відповідає рівню 138-го місця зі 148 країн світу (нижчі з пострадянських країн — у Молдови і Киргизії). За оцінками керівників бізнесу, менше витрачають на НДДКР в сільському господарстві і в торгівлі, а дещо більше — у галузях обробної промисловості та транспорту і зв'язку.

Співпраця бізнесу з університетами

Тісна співпраця бізнесу з університетами і науковими організаціями забезпечує високу ефективність інноваційної діяльності — від винаходу до його комерційної реалізації. Чим вищий рівень співпраці науково-освітніх установ з бізнесом, тим швидше бізнес отримує необхідні йому технології, які в підсумку обходяться йому порівняно дешевше. Оцінки показника співпраці університетів і бізнесу в НДДКР для регіонів України дуже низькі — середня оцінка для всіх 27 регіонів склала 3,01 бала (це рівень Болгарії, яка посіла 117-е місце в світі). Трохи вище таку співпрацю оцінили в індустріально розвинених Харківській (3,95 бала), Донецькій (3,61 бала) і Дніпропетровській (3,64 бала) областях, тоді як нижче за все — в Полтавській (2,68 бала), Волинській (2,68 бала) і Чернігівській (2,3 бала) областях. Це, означає, що максимальний розрив у регіональних оцінках у 1,62 бала, і аналогічно до різниці у світовому рейтингу як між Туреччиною (52-е місце; 3,9 бала) і Киргизією (42-е; 2,2 бала). У галузевому розрізі таку співпрацю відносно краще оцінили у банках (3,32 бала) та інвесткомпаніях (3,57), а найгірше — у торгівлі (2,74 бала) і в обробній промисловості (2,97 бала).

В Опитуванні керівників бізнесу 2013 якості науково-дослідних установ у середньому по 27 регіонах України було оцінено на рівні 3,63 бала. При цьому розрив між кращою і гіршою оцінками досить великий — 2,4 бала. Найбільш високі оцінки отримали традиційні дослідницькі центри — Харківська область (4,83 бала) та місто Київ (4,44 бала), що у світовому рейтингу порівнювано з, наприклад, Малайзією (4,88 бала) або Іспанією (4,57 бала), що займають 27-у та 36-у позиції у світовому рейтингу відповідно. А найнижчі оцінки — у невеликих аграрних регіонів, насамперед, у Кіровоградської (2,84 бала) та Житомирської (2,43 бала) областей, це приблизно рівень Молдови (2,59 бала, 132-е місце). У галузевому розрізі найнижчі оцінки виставили керівники підприємств сільського господарства (3,0 бала), а порівняно високі — керівники будівельної галузі (4,21 бала).

В умовах все більшої інтеграції глобальних ринків і досить швидкого поширення технологій, інновації стають одним з ключових драйверів економічного зростання і конкурентоспроможності національних економік. Для ефективного стимулювання інноваційного шляху розвитку потрібна активна співпраця бізнесу, наукового та університетського середовища, а також — у контексті розробки і впровадження інноваційної політики — держави. Поки що в Україні така співпраця розвивається повільно і мало ефективно, що підтверджується результатами оцінок ІГК і Опитування керівників бізнесу.

3.7 Внутрішні бізнес-процеси

Конкуренція в сучасних умовах змушує компанії використовувати інновації не тільки в технологічних процесах, а й для більш якісного управління бізнесом. Тут важливе управління різними бізнес-процесами: бізнес-плануванням і моделюванням, маркетингом і відносинами з споживачами, а також відносинами із зовнішніми консультантами. Особливо важливою є автоматизація систем управління, яка підвищує прозорість всіх бізнес-процесів в компаніях для їх топ-менеджерів і власників.

РІВЕНЬ АВТОМАТИЗАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ГОВОРІТЬ ПРО РІВЕНЬ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ В ОКРЕМІЙ КРАЇНІ АБО РЕГІОНІ, ОДНАК ВПРОВАДЖЕННЯ ПОДІБНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ — ПРОЦЕС СКЛАДНИЙ І ВИТРАТНИЙ, З ВАЖКО ОЦІНЮВАНИМ РЕЗУЛЬТАТОМ

Наприклад, навіть у Євросоюзі рівень автоматизації управління невисокий (Рисунок 3.14), причому лише половина всіх компаній в ЄС використовує електронний документообіг всередині компанії (дані Євростату за 2012 р.). Ще менша частка компаній, які використовують більш технологічні корпоративні інформаційні системи управління: тільки 22% використовували системи управління ресурсами (*ERP, Enterprise Resource Planning*), 23% — автоматизовані системи управління відносинами з постачальниками (*SCM, Supply Chain Management*), і 26% — системи управління взаємовідносинами з клієнтами (*CRM, Customer Relationship Management*).

В Україні через відсутність необхідної статистики оцінити рівень впровадження автоматизованих систем управління (АСУ, англ. MIS) складніше, зробити це можна за оцінками продажів постачальників таких систем. Після скорочення обсягів продажів, зважаючи на кризу, ринок поступово відновився: його приріст у 2012 році склав 33% (за даними консалтингової компанії IDC). Системи великих міжнародних постачальників (це більше половини ринку за сумарними продажами) проваджуються у великих корпораціях, тоді як програми українських і російських виробників використовуються в середньому і малому бізнесі. У галузевому розрізі, основними споживачами таких систем в Україні є промислові і торгові підприємства, на частку яких припадає 64% продажів АСУ. При цьому на «дуже великі підприємства» (понад 1000 працівників) у 2012 році припало 58% продажів ERP-систем (триразове зростання за рік). За оцінками IDC, найкращу динаміку можна буде спостерігати в промисловості (металургійній та хімічній), транспорті та зв'язку (трубопровідний транспорт, поштові комунікації) та в енергетиці.

Крім впровадження автоматизованих систем, на рівень розвитку внутрішніх бізнес-процесів може вказувати і відповідність фінансової звітності компаній міжнародним стандартам. В Індексі глобальної конкурентоспроможності 2013 Україна за цим показником посіла 130-е місце зі 148 країн, отримавши оцінку 3,7 бала — це найгірший показник з усіх пострадянських держав (наприклад, у Росії 4,0 бала і 107-е місце, а у Естонії — 5,5 бала і 26-е місце). За рік до цього, в 2012 році, Україні вдалося покращити свої позиції, піднявшись зі 133-го на 122-е місце, проте утримати їх вона не змогла.

ОЦІНКИ ПОКАЗНИКІВ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У РЕГІОНАХ

Опитування керівників бізнесу, яке в 2013 році провів Фонд «Ефективне управління», дозволяє оцінити те, як український бізнес розвиває внутрішні бізнес-процеси: впровадження автоматизованих систем управління (в тому числі електронного документообігу, ERP- і CRM-систем, систем управління якістю), системи маркетингу і збуту; застосування нових бізнес-моделей, систем планування, а також залучення зовнішніх консультантів для вирішення складних завдань.

Опитування показало, що з перерахованих інструментів керівники бізнесу нижче за все оцінили практику залучення зовнішніх консультантів (середнє значення для регіонів — 3,38 бала), впровадження міжнародних стандартів (ISO 9000 і под.) систем управління якістю (середня оцінка — 3,52), впровадження та використання АСУ (3,53 бала). Також невисокі оцінки були поставлені практиці бізнес-планування: середня оцінка 3,87 бали вказує на те, що планування швидше ґрунтується на інтуїції і досвіді, ніж на комплексному аналізі з використанням сучасних технологій.

На думку бізнесу, в країні непогано йдуть справи з впровадженням електронного документообігу (середня оцінка 5,70) і з уважним ставленням до потреб клієнтів (5,02). Цілком очевидно, що великі компанії оцінюють бізнес-процеси вище (в середньому 4,54 бали), ніж компанії в середньому і малому бізнесі (у яких оцінки майже рівні, 4,18 і 4,17 відповідно, див Рис. 3.16).

У галузевому розрізі максимальні оцінки за рівнем розвитку бізнес-процесів виставлені у фінансовому секторі (банки (4,79 бала), страхові (4,61 бала) та інвестиційні (4,49 бала) компанії), а мінімальні — у секторі виробництва та розподілу електроенергії, газу, води (3,94 бала). Різниця між оцінками по регіонах невелика, найкращі з них поставлені у великих промислових регіонах, в Харківській (4,38 бала), Дніпропетровській (4,34 бала) і Донецькій (4,34 бала) областях, а також у містах-регіонах, у Києві (4,29 бала) і Севастополі (4,22 бала); нижче, ніж в інших регіонах України, бізнес-процеси оцінили в Тернопільській (4,05 бала), Кіровоградській (4,04 бала) і Запорізькій (4,08 бала) областях.

Автоматизовані системи управління

Впровадження автоматизованих систем управління дозволяє оптимізувати і інтегрувати всі бізнес-процеси в компанії, створити швидко й ефективно систему взаємодії між усіма підрозділами і з зовнішніми партнерами. Згідно з результатами опитування керівників бізнесу, в середньому по регіонах досить низький рівень впровадження АСУ (3,53 бала), причому лише у 8% компаній бізнес-процеси повністю автоматизовані (вища оцінка — 7 балів) і ще в 13% — майже повністю (6 балів), що можна порівняти з середніми показниками в Євросоюзі. Великі компанії дали очікувано більш високу оцінку (4,22 бала), ніж середні (3,37 бала) і малі (3,53 бала); втім, лише 6% великих компаній заявили про повну автоматизацію, тоді як цей самий показник для середніх компаній склав 5%, а для малих — 10%. Найвищі оцінки поставлені у фінансовому секторі (банки, страхові та інвестиційні компанії), навпаки, в секторах виробництва і розподілу електроенергії, газу та води і будівництва оцінки най-

Рисунок 3.14 Використання електронних технологій в компаніях ЄС-27 (% компаній)

Джерело: Eurostat, E-business integration, Statistics in focus, 6/2013

нижчі (2,96 і 3,04 бала відповідно). По регіонах країни кращі оцінки впровадження АСУ дані у великих промислових областях — в Дніпропетровській (3,92 бала) і Харківській (3,84 бала), а також у Севастополі (3,98 бала), тоді як найнижчі оцінки — у Чернівецькій (3,11 бала) і Вінницькій (2,99 бала) областях.

Важливим показником є і рівень впровадження електронного документообігу. У середньому по регіонах він досить високий (5,7 бала), на відміну від оцінки впровадження АСУ. Причому в 28% опитаних компаній електронний документообіг застосовується повсюдно і з використанням спеціалізованих систем (відповідає максимуму 7 балів), а ще в 35% він досить поширений (оцінка 6 з 7). Таким чином, показник використання електронного документообігу в регіонах України в середньому вищий, ніж у країнах ЄС-27 і перебуває на рівні найбільш розвинених країн (наприклад, скандинавських Данії або Швеції). Зазначимо, що рівень його використання особливо не залежить від розміру компаній, хоча середня оцінка дещо вища у малих компаній (5,75 бала). У галузевому розрізі, так само, як і у випадку АСУ, кращі оцінки в галузях фінансового сектору (6,25 у банків і 6,18 у страхових компаній), а відносно гірші — у сільському господарстві (5,53 бала) і в готельно-ресторанному бізнесі (5,62 бала).

Маркетинг і управління якістю

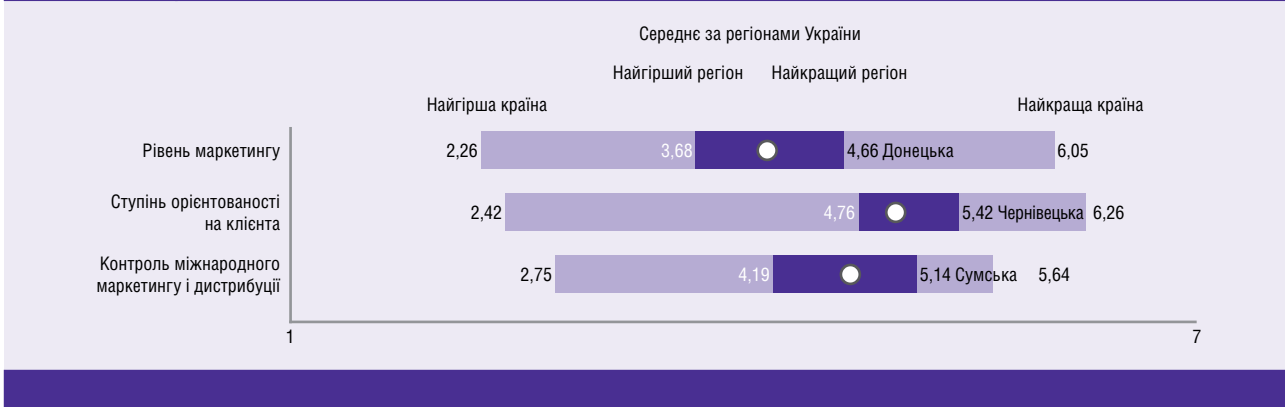
В Опитуванні керівників бізнесу 2013 в контексті оцінок маркетингу розглядався як рівень ефективності маркетингу взагалі, так і відносини зі споживачами зокрема. Також окремо досліджувалося ставлення компаній до процесів управління якістю.

Середня оцінка рівня маркетингу в компаніях у регіонах України порівнювана із середньою у світі в ІПК: 4,08 бала порівняно з 4,16. Тобто принципи маркетингу в українських компаніях поширені, хоча з цього і не випливає, що компанії застосовують найсучасніші з них. Рівень маркетингу не відрізняється істотно за розміром компанії, хоча в цілому у великому бізнесі оцінки дещо вищі. У той самий час, в галузевому розрізі різниця більш очевидна: маркетинг розвинений більшою мірою у банках (4,60 бала) і готелях і ресторанах (4,57 бала), а найменше його рівень оцінений у сировинних галузях — у добувній промисловості (3,94 бала), виробництві і розподілі електроенергії, газу та води

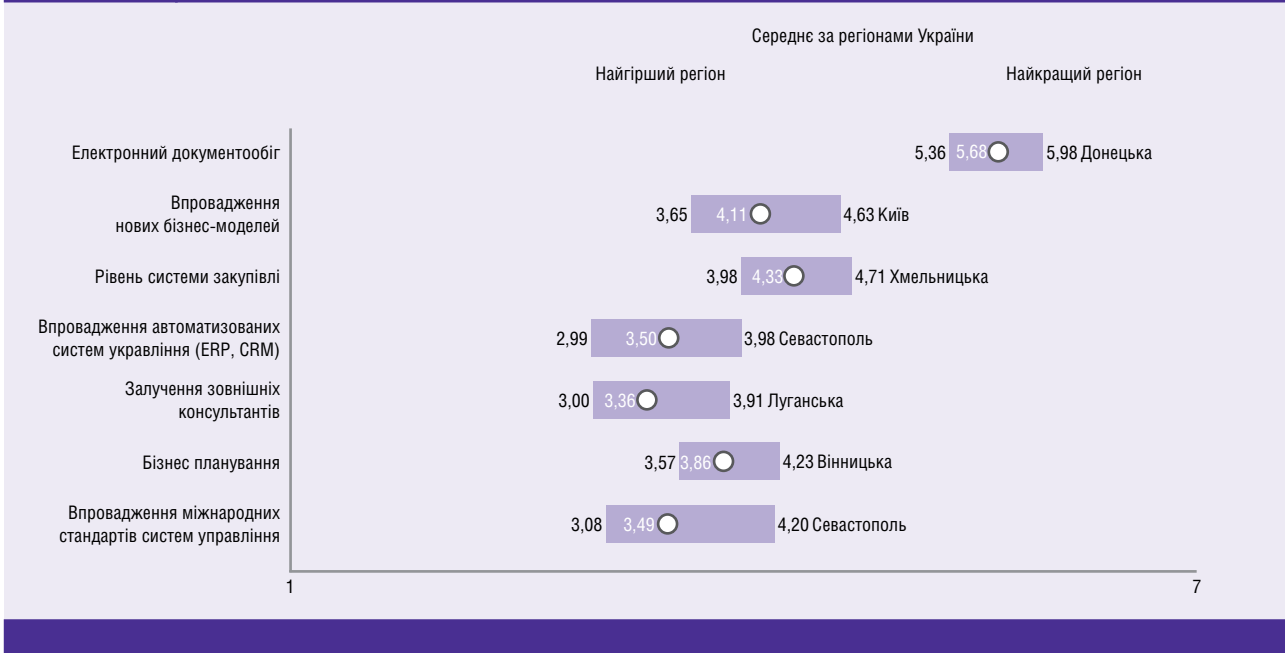
(3,93 бала) і в сільському господарстві (3,79 бала). У регіональному розрізі різниця ще більша, розрив досягає 1-го балу. Якщо гірші оцінки виставлені у Миколаївській (3,68 бала), Чернігівській (3,74 бала), Закарпатській (3,81 бала) областях, то кращі — у трійці найбільших індустріальних регіонів: Донецькій (4,66 бала) та Дніпропетровській (4,42 бала) областях, місті Києві (4,46 бала).

Вибудовування відносин з клієнтами є важливою складовою управління маркетингом, а їх автоматизація — одним з ключових рішень в автоматизації управління (CRM-системи). Згідно з опитуванням, керівники бізнесу оцінили роботу із клієнтами дуже високо, 4,93 бала в середньому по регіонах. При цьому малий бізнес поставив оцінку дещо вище, ніж середній і великий. Найвищі оцінки роботи із споживачами у підприємств обробної промисловості (5,15 бала) та готельно-ресторанного господарства (5,52 бала), тоді як найнижчі бали серед усіх галузей виставили керівники банків і підприємств транспорту і зв'язку (по 4,94). У регіональному розрізі найменші оцінки ступеня орієнтованості на клієнта у Волинській (4,76 бала), Запорізькій (4,77 бала) та Кіровоградській (4,81 бала) областях, тоді як кращі — у Чернівецькій (5,42 бала), Житомирській (5,18 бала), Рівненській (5,11 бала) областях.

Рівень впровадження та використання міжнародних стандартів систем управління якістю (наприклад, ISO 9000) керівники бізнесу оцінюють не дуже високо — 3,52 бала в середньому по регіонах. Тільки в 13% опитаних компаній бізнес-процеси повністю сертифіковані (оцінка в 7 балів) і в 12% — майже повністю (оцінка 6). При цьому саме великі компанії пішли вперед (їх оцінка 4,78 бала), тоді як середній та малий бізнес сильно відстають (відповідно, 3,39 і 3,42 балів). В 30% великих компаній бізнес-процеси повністю сертифіковані, тоді як у середніх і малих аналогічна частка становить лише 12%. У галузевому розрізі попереду представники фінансового сектору, де багато процесів підлягають обов'язковій сертифікації (5,17 бала у банків і 4,23 бала у страхових компаній), тоді як вкрай низькі оцінки в сировинних галузях — у сільському господарстві (2,87 бала) та у виробництві і розподілі електроенергії, газу та води (2,72 бала). У Миколаївській (3,08 бала), Чернівецькій (3,16 бала) і Волинській (3,17 бала) областях впровадження та використання міжнародних стандартів систем управління якістю знаходиться на

Рисунок 3.15А Оцінки показників розвитку внутрішніх бізнес-процесів для регіонів України та країн світу

Джерела: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2013; Фонд «Ефективне управління», Опитування керівників бізнесу, 2013

Рисунок 3.15Б Оцінки деяких внутрішніх бізнес-процесів для регіонів України

Джерело: Фонд «Ефективне управління», Опитування керівників бізнесу, 2013

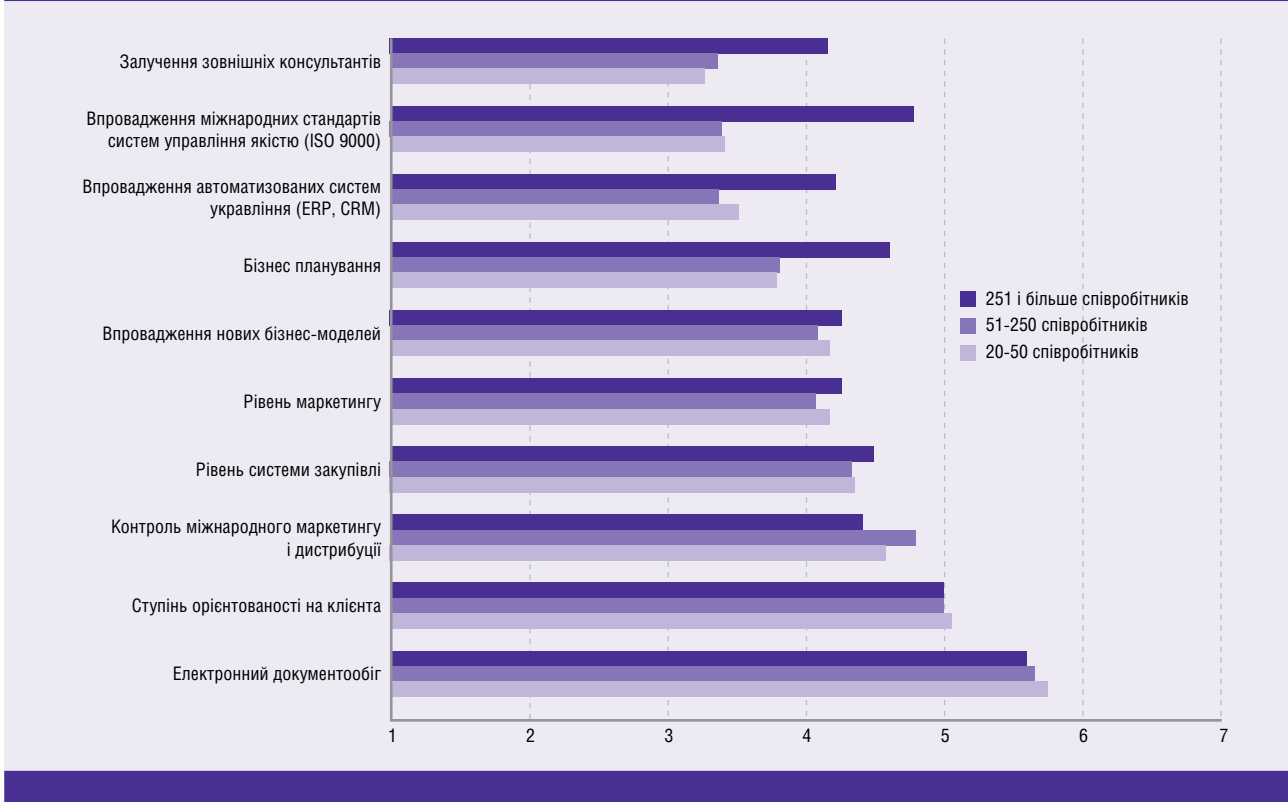
низькому рівні порівняно з іншими регіонами, тоді як найвищі оцінки отримали м. Севастополь (4,20 бала), Дніпропетровська (3,92 бала) і Луганська (3,82 бала) області.

Бізнес-планування та моделювання

Бізнес-планування в компаніях України скоріше ґрунтується на інтуїції і досвіді керівника, ніж на комплексному аналізі з використанням сучасних технологій, якщо судити за результатами опитування керівників бізнесу 2013, — оцінка цього показника в середньому по регіонах складала 3,87 бала з 7. Лише 9% респондентів відзначили, що бізнес-планування в їхніх компаніях ґрунтується на комплексному аналізі з використанням сучасних технологій (максимальні 7 балів), ще третина керівників поставили оцінки в 6 балів. Кращі оцінки у великих підприємств, дві п'ятих (41%) з яких стверджують, що в основному використовують сучасні технології і системний підхід при плануванні. Причому середня оцінка цього показника для великих компаній складала 4,61 бала, що набагато перевищує оцінку для компаній середнього (3,81 бала; 30% поставили по 6 або 7 балів) та малого бізнесу (3,80 бала; 6 або 7 балів у 28% респондентів). Крім того, особливо великий — до 3 балів — галузевий

розрив: найвищі оцінки у фінансовому секторі (5,83 бала у банків, 4,90 у страхових компаній), при вкрай низьких оцінках в будівництві (2,98). На відміну від розривів по галузях або розмірах компаній, регіональні відмінності не настільки великі: гірші оцінки у Львівській (3,57 бала) і Херсонській областях (3,64 бала), трохи кращі — у Чернігівській (4,10 бала) і Вінницькій (4,23 бала) областях.

Крім цього, Опитування керівників бізнесу включало оцінку активності компаній у впровадженні нових бізнес-моделей. Середня оцінка по регіонах — 4,15 бала, що перевищує середній результат по країнах світу (4,04 бала), причому у великих компаній оцінка в середньому ще вища (4,27 бала). У галузевому розрізі рекордсменами з впровадження нових бізнес-моделей є готелі та ресторани (4,70 бала), а також компанії фінансового сектора (інвестиційні (4,50 бала) і страхові (4,46 бала)), тоді як найнижчі оцінки отримали сировинні галузі: підприємства добувної промисловості (3,70 бала), сільського господарства (3,82 бала), виробництва та розподілу електроенергії, газу та води (3,91 бала). Так само, як і по галузях, розрив в оцінках по регіонах становить 1 бал. Найбільш високі оцінки отримали урбанізовані індустріальні регіони, Донецька (4,51 бала) і Харківська (4,43 бала) області,

Рисунок 3.16 Динаміка показників корпоративного управління для позицій України в ІГК

Джерело: Фонд «Ефективне управління», Опитування керівників бізнесу, 2013

а також місто Київ (4,63 бала), а найнижчі — Луганська (3,65 бала) та Чернігівська (3,70 бала) області.

Найчастіше компанії не в змозі самостійно впоратися з вирішенням складних або принципово нових завдань у сфері ІТ, маркетингу, різних напрямків консалтингу, що зумовлює залучення зовнішніх консультантів. Характерно, що на питання про залучення зовнішніх консультантів лише 5% опитаних компаній ствердно відповіли, що роблять це на системній і регулярній основі (поставивши максимальну оцінку в 7 балів); ще 16% компаній залучають консультантів часто (6 балів). Очевидно, що залучення зовнішніх консультантів найбільше притаманне великому бізнесу (4,16 бала), ніж малому (3,27 бала), причому більше половини (51%) керівників великих компаній оцінюють частоту та інтенсивність залучення зовнішніх консультантів вище від середнього (оцінки від 5 до 7 балів), тоді як аналогічні частки у середнього та малого бізнесу

трохи вищі від однієї третини. Послуги залучених консультантів зазвичай переважають у фінансовому секторі (у страхових компаній (4,52 бала) і банків (4,39 бала)), а найменше — у будівництві (2,89 бала) і виробництві та розподілі електроенергії, газу та води (2,96 бала).

Низькі оцінки розглянутих вище показників, виставлені керівниками регіонального бізнесу, цілком пояснювані, якщо врахувати, що впровадження автоматизованих систем, міжнародних стандартів ведення бізнесу і нових бізнес-моделей припускає, як правило, залучення компетентних зовнішніх консультантів, а це у більшості українських компаній трапляється нечасто. Винятки з низьких оцінок становлять хіба що показники електронного документообігу (відносно доступного для бізнесу), а також маркетингу і відносин з клієнтами (потрібні для забезпечення стійких продажів).

3.8 Фінансування

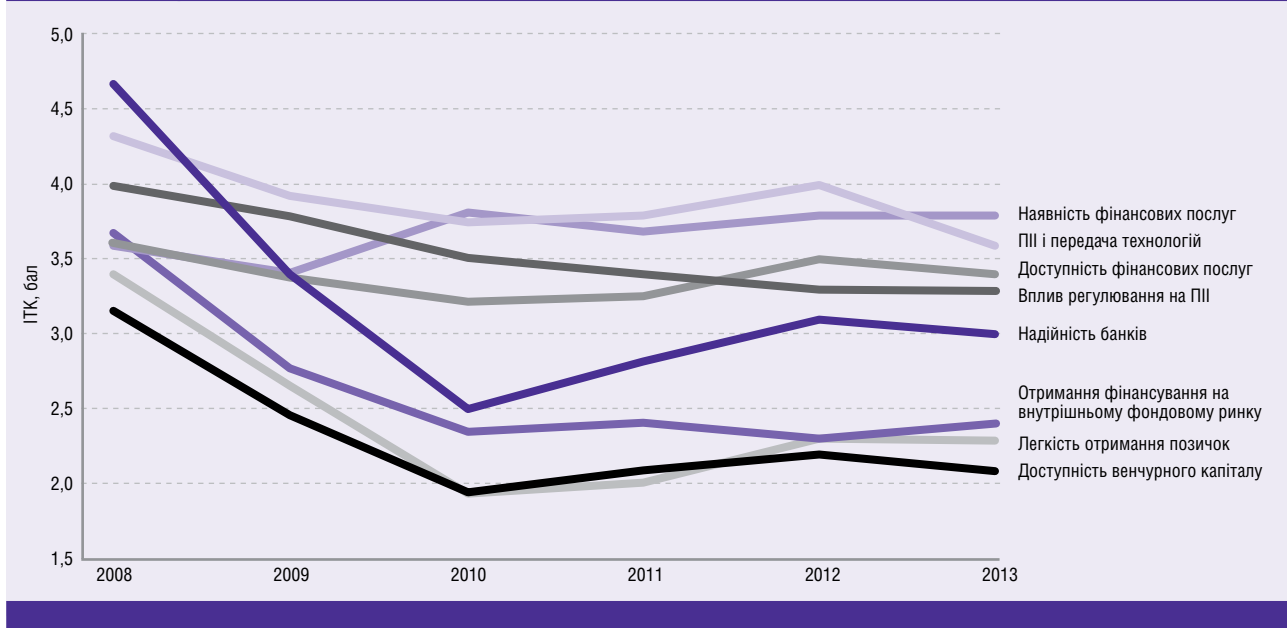
НИЗЬКІ РЕЗУЛЬТАТИ ФІНАНСОВОГО РИНКУ ЗНИЖУЮТЬ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

Зниження темпів зростання української економіки багато в чому пов'язане з дефіцитом фінансових ресурсів, що помітне у скороченні інвестиційної активності. На тлі обмеженого кредитування, компанії для залучення капіталу змушені більш активно залучати кошти шляхом випуску цінних паперів, однак такі можливості обмежені через малі обсяги українського фондового ринку. Більше того, в Україні явно помітні значні регіональні та галузеві розриви в оцінках можливостей для фінансування компаній.

Порівняльний аналіз проблем з фінансуванням дає

Всесвітній економічний форум у своїй The Financial Development Report. У розрахованому на основі цього дослідження Financial Development Index 2012 (Індекс фінансового розвитку) в Україні низькі позиції практично за всіма показниками.

КРИТИЧНУ СИТУАЦІЮ З ФІНАНСУВАННЯМ МОЖНА ПОЯСНЮВАТИ НАСЛІДКАМИ КРИЗИ, ОДНАК ВАЖЛИВИМ ФАКТОРОМ ТАКОЖ Є НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ, ПРИЧОМУ ЗА РЯДОМ ПОКАЗНИКІВ ЙОГО ОЦІНКИ ЗА ОСТАННІ РОКИ НАВІТЬ ПОГРШИЛИСЬ

Рисунок 3.17 Динаміка окремих показників фінансового розвитку та інвестицій України в ІГК

Джерело: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2008-2013

Особливо низькі оцінки країна отримала за такими показниками доступності фінансування, як легкість отримання позик (51-е місце з 62), доступність венчурного капіталу (54-е), легкість отримання кредитування (59-е) і фінансування за рахунок місцевого фондового ринку (61-е), з їх оцінками в інтервалі 2,2-2,4 бала (за 7-бальною шкалою; Таблиця 3.3А). У підсумку, Україна за рівнем розвитку фінансового ринку програє порівнюваним країнам (Таблиця 3.3Б).

Як видно з Рис. 3.17, в Україні за останні роки погіршилися практично всі показники, що характеризують розвиток фінансового ринку та залучення інвестицій. Причому таке погіршення відбулося як за місцем у світовому рейтингу, що означає програш іншим країнам в глобальній конкуренції, так і за більшими оцінками (крім оцінок для фінансових послуг), що означає зниження рівня розвитку внутрішнього фінансового ринку. І, як показують оцінки конкурентоспроможності регіонів України, в багатьох з них ситуація ще більш критична, ніж у країні в цілому (Рисунок 3.18).

Таблиця 3.3А Позиції України в Індексі фінансового розвитку 2012 і його складових

Індекс / складові	Місце (із 62)	Бал (із 7)
Індекс фінансового розвитку	59	2,56
Інституційне середовище	60	2,93
Ділове середовище	52	3,57
Фінансова стабільність	60	3,14
Фінансові послуги банків	59	2,30
Фінансові послуги поза банками	34	1,95
Фінансові ринки	53	1,40
Доступ до фінансів	56	2,66

Джерело: World Economic Forum, The Financial Development Report, 2012

Таблиця 3.3Б Оцінки України і порівнюваних країн в Індексі фінансового розвитку 2012

Місце	Країна	Бал
37	Польща	3,41
38	Словаччина	3,34
39	Росія	3,30
44	Угорщина	3,16
47	Казахстан	3,13
51	Румунія	2,93
59	Україна	2,56

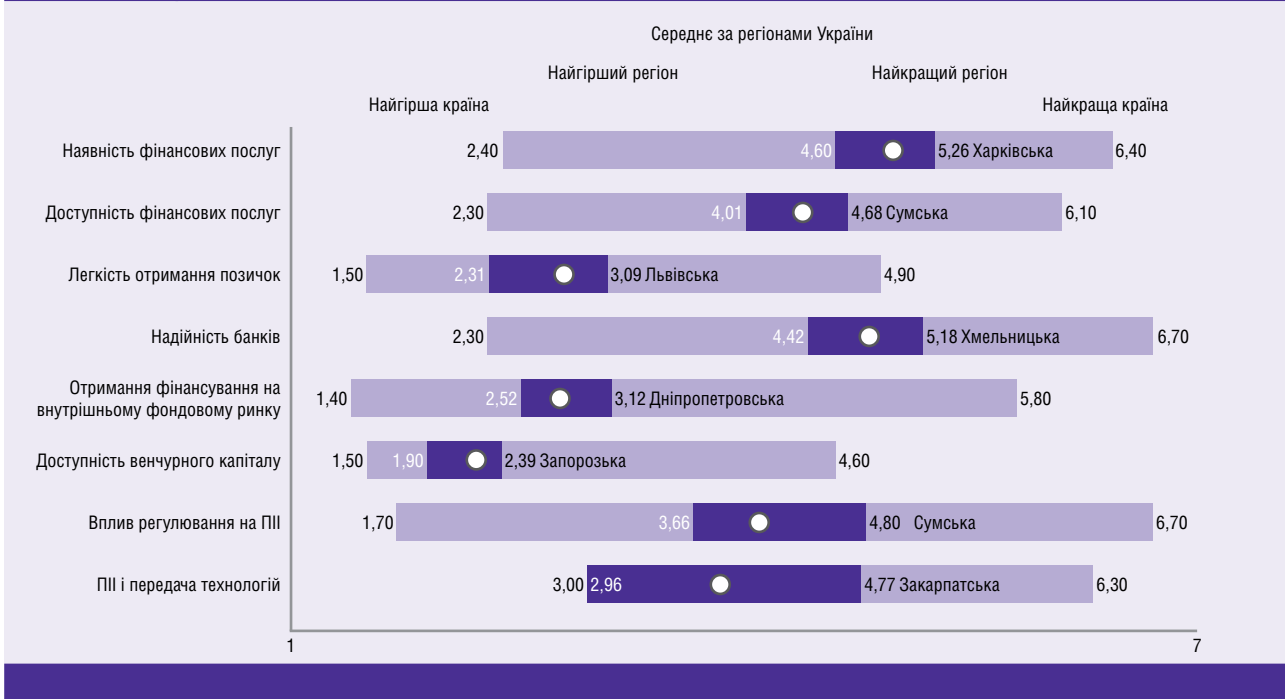
Джерело: World Economic Forum, The Financial Development Report, 2012

Звіт про глобальну конкурентоспроможність ВЕФ, оцінку фінансових ринків і стан корпоративних фінансів дає не в такій деталізації, але для більшого числа кра-

ОЦІНКИ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОГО РОЗВИТКУ ТА ІНВЕСТИЦІЙ ПО РЕГІОНАХ

Фінансові послуги

В Опитуванні керівників бізнесу досліджуються їх оцінки наявності та доступності фінансових послуг, причому для наявності пропонується оцінити широту вибору існуючих фінансових продуктів, а для доступності — ціни на них з урахуванням конкуренції між учасниками фінансового ринку. Показник наявності фінансових послуг в різних регіонах України відрізняється приблизно на один бал, від Вінницької (4,60 бала) і Чернівецької (4,75 бала) областей, які лещо відстають, до регіонів-лідерів Дніпропетровської, Рівненської, та Харківської областей (відповідно 5,17, 5,18 і 5,26 балів). У двох лідерів найбільший внесок за доданою вартістю в галузеву складову «фінансова діяльність» сумарного валового продукту регіонів України, 9,9% і 11,3% відповідно (за даними 2011 р.), а оцінки наявності фінансових послуг відповідають результату Туреччини, яка посіла 28-е місце у світовому рейтингу. При цьому найбільший за внеском у додану вартість фінансової діяльності регіон, Київ (36,2%), отримав оцінку 5,07 бала — це рівень Латвії (47-е місце), що частково можна пояснити концентрацією в столиці великого та середнього бізнесу, який більш критичний до вибору фінпослуг і ставить нижчі оцінки (відповідно 4,89 бала і 4,94 бала), ніж малий бізнес (5,04 бала). Схожа ситуація і в Донецькій

Рисунок 3.18 Оцінки показників фінансового розвитку та інвестицій для регіонів України та країн світу

Джерела: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report, 2013; Фонд «Ефективне управління», Опитування керівників бізнесу, 2013

області, де розвинений великий бізнес — при великому внеску у складову фінансової діяльності в доданій вартості по регіонах (8,9%), оцінки наявності фінансових послуг ближчі до середніх (5,16 бала, схоже до Естонії, 38-е місце). У галузевому розрізі найбільш низькі оцінки наявності фінпослуг поставили компанії добувної промисловості (4,06 бала), а також готелі та ресторани (4,48 бала), сільгоспідприємства (4,53 бала). Зате найвищі оцінки, з великим відривом, власне, у фінансовому секторі в інвестиційних (5,42 бала) і страхових (5,44 бала) компаній, а також банків (6,04 бала).

Дещо відрізняються показники доступності фінпослуг у регіональному розрізі. З великим відривом лідує Харківська, Київська і Сумська області (4,64, 4,64 і 4,68 балів відповідно; це можна порівняти з оцінками Словаччини, 37-е місце у світі). Серед регіонів, що відстають — Луганська (4,01), Вінницька (4,14) і Миколаївська (4,15) області, чії оцінки відповідають рівню Македонії (84-е місце у світі). При цьому найбільш незадоволені тарифами керівники середнього (4,15 бала) і, почасти, великого бізнесу (4,20 бала), а кращі оцінки доступності в середньому виставляє малий бізнес (4,44 бала), який може користуватися спеціальними пропозиціями. Галузеві розриви за оцінками доступності схожі з оцінками наявності фінпослуг: найнижчі — у сировинних секторах, у добувній промисловості (3,55 бала) і сільському господарстві (4,03 бала), а більш високі — у страховиків (4,82 бала і банкірів (5,46), а також у готельєрів та рестораторів (4,52 бала)

Банки та кредитування

Розвиток бізнесу — з точки зору як виробничих технологій і потужностей, так і впровадження нових бізнес-процесів — вимагає вкладення фінансових ресурсів, віддача від яких може бути не сьогодні і не завтра. Високі можливості отримання позикових коштів підвищують гнучкість бізнесу і, зрештою, його конкурентоспроможність. Можливості отримання кредиту найбільш низько оцінили у Миколаївській (2,31 бала) і Вінницькій (2,51

бала) областях (рівень між Молдовою (104-е місце) і Латвією (96-е бала), а також досить низько — у столиці м. Києві (2,54 бала). Відносно кращі, але все ж невисокі, оцінки можливостей банківського кредитування у західних Тернопільської (3,01), Рівненської (3,09) і Львівської (3,09 бала) областей (приблизно, як у Болгарії, що займає 39-у сходинку у світовому рейтингу). Серед галузей найбільш низькі оцінки у керівників компаній добувної промисловості (2,43 бала), а також у фінансовому секторі — у інвестиційних (2,42 бала) і страхових (2,43 бала) компаній, що практично на рівні сотого місця у світі; кращі оцінки — у виробництві електроенергії, газу, води (3,32 бала), в готельному і ресторанному господарстві (3,50 бала).

Надійність банків отримала найвищі оцінки у Хмельницькій (5,18 бала), Чернігівській (5,14 бала) і Волинській (5,02 бала) областях, приблизно на рівні Польщі (54-е місце в глобальному рейтингу). Найгірші — у Кіровоградській (4,42 бала), Івано-Франківській (4,44 бала) областях і в столиці (4,51), що гірше за результат Казахстану (100-е місце). У галузевому розрізі найгірше оцінили надійність банків їх партнери по фінансовому сектору, інвестиційні (4 бала) і страхові (4,37 бала) компанії, а краще — керівники сільгоспідприємств (5 бала) і, з великим відривом, самих банків (5,58 бала).

Фондовий і венчурний ринки капіталу

Крім стандартної схеми отримання банківських кредитів, у світі компанії давно вже користуються двома важливими джерелами залучення фінансових ресурсів — фондовим ринком і венчурним фінансуванням.

Венчурний капітал інвестується в новий і часто

інноваційний бізнес приватними інвесторами, які — на відміну від звичайного фондового ринку — готові прийняти на себе додаткові ризики заради можливості отримання більш високих доходів

Можливості отримання фінансування на фондовому ринку найнижче оцінені у Кіровоградській і Миколаївській (2,52 і 2,58 бала відповідно), а найвищі в Україні оцінки отримали Донецька та Дніпропетровська області (3,08 і 3,12 бала відповідно — як у Росії, 90-е місце), а також АР Крим (3,03 бала). Скептично можливості фондового ринку для залучення капіталу оцінюють керівники компаній з виробництва і розподілу електроенергії, газу, води і в сільському господарстві (по 2,39 бала в обох галузях). Більш оптимістичними є оцінки керівників банків (3,15 бала) та інвесткомпаній (3,27 бала), які самі працюють з фондовим ринком.

Доступність венчурного капіталу найбільш низько оцінена в секторах промисловості, обробній (2,07 бала) і добувній (2,10 бала). Найвищі оцінки у галузевому розрізі поставило керівництво компаній фінансового сектору, інвестиційних (2,44 бала) і страхових (2,49 бала), а також готелів та ресторанів (2,68 бала). Серед регіонів найменші можливості залучення венчурного капіталу в Миколаївській і Сумській областях (1,96 та 1,90, що приблизно відповідає 131-133 місцях, на рівні Боснії і Герцеговини та Киргизії), а також в Івано-Франківській (2,01 бала) області. Відносно кращі оцінки у Житомирській (2,36 бала), Волинській (2,36), Запорізькій (2,39) областях (рівень Румунії (92-е) або Вірменії (93-е місце)). Варто відзначити, що в регіонах, де розвиваються інноваційні проекти з венчурним фінансуванням, оцінки або близькі до середніх, або трохи вищі від середніх — у Харківській (2,17 бала), Львівській (2,33 бала), Дніпропетровській (2,33 бала) областей і в місті Києві (2,28 бала), що відповідає рівню Грузії (106-е) або Хорватії (110-е місце в світі).

Подібна оцінка поточної ситуації керівниками компаній в регіонах України в цілому підтверджується міжнародними оцінками привабливості України для венчурного інвестування. У *Global Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index 2013* (складається IESE Business School разом з EY) Україна потрапила в другу половину списку (зі 118 країн), посівши 69-е місце (між Хорватією, 65-е, і Грузією, 72-е місце), втративши за рік Україна п'ять позицій. При цьому більш привабливими для венчурних інвесторів є більшість порівнюваних з Україною країн, насамперед, Польща (28-е місце) і Росія (40-е місце).

Прямі іноземні інвестиції

Негативний вплив на бізнес держрегулювання прямих іноземних інвестицій найбільше відчувається в Черкаській (3,66) та Київській (3,82) областях, а також в столиці м. Києві (3,77 бала), як у Болгарії (118-е місце) або Росії (121-е місце). Лідерами в Україні є Волинська (4,52 бала) та Сумська (4,80 бала) області, результат яких відповідає рівню Грузії і Туреччини (49 і 50 місця в світі відповідно). Серед галузей гірші оцінки поставлені в торгівлі (3,84 бала), де останнім часом мав місце вихід з українського ринку низки великих іноземних інвесторів, а також інвесткомпаніям (3,73 бала), які часто виступають посередником між іноземним інвестором і українською компанією. Найкращі оцінки виставили керівники бізнесу в таких галузях як готелі та ресторани (4,35 бала), транспорт і зв'язок (4,37 бала) та добувна промисловість (4,62 бала), в яких, втім, є додаткове галузеве регулювання.

З урахуванням особливостей припливу ПІІ в Укра-

їну, не завжди доводиться очікувати, що вони будуть сприяти привнесенню нових технологій в країну. Цілком логічно, що показник впливу прямих іноземних інвестицій на передачу технологій отримав вищі оцінки у керівників великих компаній (4,17), тоді як оцінки цього показника у середнього бізнесу (3,70) збігаються з середніми по регіонах. У галузевому розрізі серед лідерів транспорт і зв'язок (3,92) і добувна промисловість (3,93), а найвищі оцінки очікувано дає фінансовий сектор (4,14 у банків, 4,09 у страхових і 4,73 у інвестиційних компаній). Серед регіонів прихід в країну нових технологій через ПІІ найгірше оцінили в Запорізькій (2,96), Луганській (3,37) і Кіровоградській (3,23) областях — це рівень останнього, 148-го місця у світовому рейтингу, тоді як найвищі оцінки надані в ряді західних областей — Івано-Франківській (4,39) та Закарпатській (4,77), з рівнем, приблизно порівнюваним із Казахстаном (93-е місце). Їм трохи поступаються такі інвестиційні та інноваційні центри країни, як місто Київ і Донецька область (по 4,36 та 4,10 відповідно; рівень Болгарії (10-е) і Молдови (109-е місце)).

Слаборозвинений фінансовий ринок і несприятливий інвестиційний клімат, як показали результати опитування, призводять до того, що Україна не розглядається як пункт призначення для іноземних інвесторів. У *Foreign Direct Investment Confidence Index* (складається A.T.Kearney) Україна не бере участі зовсім, хоча її сусіди отримують непогані місця (Росія на 12-му і Польща на 23-му в Індексі 2012 р.). Київ відсутній у *Global Financial Centres Index* (від Z / Yen Group), хоча в ньому оцінюються Варшава, Москва, Санкт-Петербург, Таллінн і Будапешт. Більше того, Україна, на відміну від Польщі, Росії, Угорщини, не розглядається в сімействі фондових індексів MSCI (оскільки в ньому Україна класифікується як *frontier market*), що також вказує на відсутність інтересу з боку портфельних інвесторів.

З іншого боку, в Україні, як і раніше, непогані позиції в оцінці потенціалу для залучення іноземних інвестицій — так, в оціночному співвідношенні індексів *FDI Attraction Index vs FDI Potential Index Matrix 2011* (складається UNCTAD) в Україні позиція, що відповідає *in line with expectations* — разом з такими країнами, як Польща, Росія і Казахстан. Виходить, що в Україні достатньо непоганий інвестиційний потенціал, що, однак, поки не трансформується в реальний приплив інвестицій. Наслідком незначного припливу зовнішніх інвестицій, обмеженості доступних фінансових послуг та їх наявності є проблеми українського бізнесу в отриманні фінансування, такого необхідного для розвитку бізнесу в умовах зростаючої глобальної конкуренції.

ВИСНОВКИ

Як показало дослідження факторів розвитку бізнесу, проведене в рамках підготовки Звіту про конкурентоспроможність регіонів України 2013, поліпшення конкурентних позицій України у світі стримується багато в чому низьким розвитком самого бізнесу — на додачу до існуючих проблем інституцій, погіршення низки макроекономічних показників, втрати позицій країни за деякими показниками освіти та інфраструктури, стан яких багато в чому визначається роллю держави.

У більшості випадків за рівнем свого розвитку українських бізнес програє не тільки бізнесу в країнах-лідерах Індексу глобальної конкурентоспроможності, але також і бізнесу в більшості порівнюваних країн з колишніх соціалістичних країн та радянських республік. При цьому додаткові ризики несуть й існуючі внутрішні розриви в оцінках розвитку бізнесу, насамперед регіональні (як правило, справи йдуть краще у великих промислових і урбанізованих регіонах), галузеві (часто ситуація гірша в сировинних секторах, та у добувній промисловості), а часом і розриви в залежності від розміру бізнесу (за рядом показників оцінки кращі у великого бізнесу через наявність значних ресурсів, а й іноді і в малого, завдяки його більшій гнучкості). Так чи інакше, наявні розриви за рівнем розвитку бізнесу можуть посилити існуючі диспропорції між українськими регіонами і галузями.

Український бізнес не дуже добре управляється, про що свідчать оцінки показників корпоративного управління, ставки на професійне управління і впровадження автоматизованих систем управління в компаніях. Найчастіше український бізнес не приділяє належної уваги довгостроковим стратегічним перспективам розвитку, що підтверджується низькими оцінками за показниками бізнес-планування, залучення консультантів, а в групі «м'яких» факторів — «прохолодним» ставленням до корпоративної соціальної відповідальності, управління репутацією, утриманням талантів. Хоча при цьому ряд тактичних завдань, перш за все, стосується маркетингу та роботи з клієнтами, вирішується в цілому досить добре.

Важливо відзначити загрозу того, що український бізнес стає все менш інноваційним. Хоч якісь вагомні інноваційні розробки зосереджені в небагатьох регіонах і галузях проте в масштабах країни ситуація в останні роки стала критичною. Систематично погіршуються позиції і регіонів, і країни в цілому, з венчурного фінансування, внаслідок чого зниження інноваційної ефективності бізнесу перетворюється на довгостроковий тренд. Більше того, український бізнес все більшою мірою стикається з обмеженими можливостями фінансування, що зумовлено низьким рівнем розвитку фінансового ринку — і це при тому, що фінансовий сектор за багатьма параметрами є одним з найбільш розвинених в порівнянні з іншими секторами бізнесу в країні.

Така ситуація стає вельми критичною в умовах посилення економічної інтеграції України (вступ до СОТ, створення зон вільної торгівлі з США, ЄС і рядом інших країн). Втім, інтеграція української економіки може допомогти бізнесу підняти свої бізнес-процеси на більш високий рівень і перейняти кращі стандарти у лідерів. Як показує дане дослідження, за рядом показників розвитку бізнесу в окремих українських регіонів і галузей цілком конкурентні за світовими мірками оцінки. Конкурентоспроможність України в цілому може піднятися, якщо і решта регіонів і галузі зможуть підтягнути свої позиції до рівня позицій лідерів.

Низький рівень розвитку українського бізнесу, в сукупності з його слабкою адаптивністю до нових і мінливих через глобалізацію умов, є однією з ключових причин низької поточної оцінки конкурентоспроможності України в цілому та її регіонів зокрема

Таблиця 3.4. Позичії регіонів по показниках та додаткових питаннях, які характеризують рівень розвитку бізнесу

ІНДЕКС КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ		
Адаптивність	9.01	Доступність новітніх технологій
	9.02	Впровадження технологій на рівні компанії
	11.07	Рівень розвитку виробничих процесів
додат. питання		Як Ви оцінюєте можливості Вашої компанії адаптуватися до зовнішніх шоків (наприклад, кризи, критичні зміни у законодавстві)?
		Упродовж останніх 5 років витрати на модернізацію основних фондів у Вашій компанії (скорочувалися / збільшилися)?
Корпоративне управління	1.19	Ефективність корпоративного керівництва
	1.20	Захист інтересів міноритарних акціонерів
	1.21	Надійність захисту інвестора
	6.02	Ступінь монополізації ринку
	7.07	Ставка на професійне управління
	8.07	Регулювання фондового ринку
	11.09	Готовність делегувати повноваження
Корпоративна етика	1.03	Нецільове використання бюджетних коштів
	1.05	Хабарі та неформальні платежі
	1.06	Незалежність судової системи
	1.17	Корпоративна етика
додат. питання		Упродовж останніх 5 років наскільки часто ваші ділові партнери/контрагенти не виконували раніше прийняті на себе зобов'язання?
		Наскільки важлива репутація у Вашому бізнесі?
КСО		Ваша компанія витрачає гроші на соціальні заходи (не витрачає / регулярно витрачає значні суми)?
	додат. питання	a. Внутрішні проекти: соціальні проекти для співробітників
		b. Проекти розвитку території присутності (міста, району): інфраструктура, екологія
		c. Проекти розвитку громади: охорона здоров'я та спорт, освіта та культура, соціальний захист
Управління персоналом	5.07	Доступність дослідницьких та освітніх послуг
	5.08	Підвищення кваліфікації персоналу
	7.01	Співпраця у відносинах працівник–працедавець
	7.02	Гнучкість при встановленні заробітної платні
	7.03	Практика наймання і звільнення
	7.06	Оплата праці та продуктивність
	7.08	Здатність утримувати таланти
	7.09	Здатність залучати таланти
	7.10	Частка жінок у робочій силі
	12.06	Наявність наукових та інженерних кадрів
додат. питання		У Вашому регіоні наскільки схожі зарплати жінок з зарплатами чоловіків при виконанні однієї і тієї ж роботи?
		В якій мірі бізнес у Вашому регіоні забезпечує жінкам ті ж самі можливості, що і чоловікам для просування службовими сходами?
		Система мотивації у Вашій компанії (обмежується матеріальною винагородою / містить різноманітні нематеріальні стимули)?
Інновації		У Вашому регіоні наскільки бізнесу легко знайти необхідних йому фахівців?
	11.04	Природа конкурентної переваги
	11.05	Ширина ланцюжка доданої вартості
	12.01	Здатність до інновацій
	12.02	Якість науково-дослідних закладів
	12.03	Витрати компаній на НДДКР
	12.04	Співпраця університетів і бізнесу в НДДКР
12.05	Держзакупівлі високотехнологічної продукції	
Внутрішні бізнес-процеси	11.06	Контроль міжнародної дистрибуції
		Наскільки активні компанії Вашого регіону у впровадженні нових бізнес моделей, організаційних структур або дизайнерських рішень, що дозволяють вигідно позиціонувати їх продукти по відношенню до конкурентів?
		Наскільки розвинену систему закупівель мають компанії Вашого регіону (стратегічні альянси з постачальниками, ризик-менеджмент, стандарти якості і т.д.)?
	додат. питання	Наскільки широко у Вашій компанії використовується електронний документообіг?
		Ваша компанія впровадила та використовує автоматизовані системи управління (ERP, CRM та ін.)?
		Бізнес-планування у Вашій компанії (базується на власних інтуїції та досвіді / на комплексному аналізі із використанням сучасних технологій)?
Фінансування		Ваша компанія впровадила та використовує міжнародні стандарти систем менеджменту якості, наприклад, ISO 9000 (стандарти систем якості менеджменту відсутні / бізнес-процеси повністю сертифіковані)?
		Ваша компанія залучає до проведення своєї діяльності зовнішніх консультантів (з консалтингу, маркетингу, IT)?
	6.12	Вплив регулювання на ПІІ
	8.01	Наявність фінансових послуг
	8.02	Доступність фінансових послуг
	8.03	Отримання фінансування на внутрішньому фондовому ринку
	8.04	Легкість отримання позичок
	8.05	Доступність венчурного капіталу
	8.06	Надійність банків
9.03	Прямі іноземні інвестиції і передача технологій	

Київ	Харківська	Одеська	Донецька	Дніпропетровська	Львівська	Київська	Запорізька	Полтавська	Севастополь	АР Крим	Рівненська	Хмельницька	Сумська	Івано-Франківська	Вінницька	Волинська	Черкаська	Миколаївська	Закарпатська	Луганська	Чернівецька	Чернігівська	Тернопільська	Житомирська	Херсонська	Кіровоградська
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
3	2	12	1	4	18	17	25	23	8	16	10	11	14	7	13	5	9	24	6	26	19	27	22	21	15	20
2	6	17	1	4	23	25	24	14	16	22	3	8	11	9	5	10	13	12	15	27	19	21	26	18	20	7
14	5	11	12	22	20	6	23	15	26	25	1	10	13	21	2	8	9	18	4	27	3	24	7	19	16	17
7	3	11	26	9	5	21	13	25	18	23	1	8	27	12	19	17	6	4	2	15	16	14	22	24	20	10
26	14	23	18	22	6	13	27	21	2	25	7	16	10	8	17	1	12	20	5	15	3	4	9	19	24	11
10	7	11	1	4	12	18	2	15	19	27	17	9	3	21	20	6	14	16	23	8	26	25	13	24	22	5
25	10	26	16	20	18	17	22	6	23	8	11	1	2	24	4	13	27	7	5	9	14	3	21	12	19	15
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
11	6	5	27	26	16	8	24	17	14	10	15	3	18	1	12	20	22	19	21	25	7	9	13	2	4	23
22	8	24	6	12	26	15	5	10	14	20	1	2	4	11	9	13	19	18	25	17	27	7	21	3	23	16
22	12	26	10	24	15	20	9	4	27	17	5	3	1	11	2	7	13	21	8	6	18	19	16	14	23	25
21	8	4	11	13	24	16	10	17	25	18	6	2	1	3	19	12	15	23	7	14	5	9	26	22	20	27
27	21	18	25	26	16	11	23	1	24	22	4	9	3	13	5	7	19	15	6	20	8	2	14	10	17	12
27	23	26	19	25	22	11	17	9	24	21	6	4	5	18	13	8	16	10	15	20	7	1	3	12	14	2
27	22	23	24	26	15	13	21	10	25	17	12	9	3	18	4	5	20	19	2	16	6	1	14	7	11	8
15	10	19	1	2	20	14	12	3	22	23	8	6	18	25	5	27	4	7	11	17	9	21	24	16	26	13
26	13	11	18	24	15	22	9	12	1	14	6	17	19	20	7	10	2	4	8	23	16	27	5	21	25	3
10	21	3	6	7	12	13	14	4	2	20	27	17	24	5	15	23	25	11	16	19	22	9	18	8	26	1
24	23	14	18	17	21	10	12	6	1	9	25	15	22	11	8	13	4	2	16	19	3	27	20	7	26	5
27	15	19	18	17	9	7	22	2	14	12	26	16	11	13	3	23	5	4	20	10	8	25	24	21	1	6
27	16	7	26	21	24	6	9	13	17	22	23	5	11	12	4	25	15	8	14	19	2	18	20	10	3	1
2	1	3	5	4	16	19	7	26	14	9	6	22	13	17	11	23	18	8	24	12	10	27	20	21	15	25
20	2	8	1	10	26	12	4	21	22	13	3	19	14	23	6	11	24	18	7	27	9	17	25	5	15	16
23	1	5	24	22	26	13	2	25	27	10	6	3	7	15	14	17	21	9	4	20	8	16	12	11	19	18
1	2	3	14	9	15	10	17	20	7	26	25	6	16	11	19	22	18	21	13	27	12	4	5	8	24	23
18	14	15	17	8	10	5	13	19	27	24	23	4	22	1	20	7	3	25	9	2	12	26	6	21	11	16
26	6	14	20	17	3	22	23	27	25	19	10	1	21	9	11	12	18	5	8	16	7	2	13	4	24	15
1	3	6	2	4	18	5	11	8	7	10	12	14	23	26	9	19	22	13	20	16	15	17	25	21	27	24
1	4	3	6	7	9	5	27	15	2	11	20	10	19	8	14	17	18	24	13	22	16	23	26	21	12	25
16	24	25	22	19	11	21	14	15	12	26	1	7	10	6	4	3	9	18	20	23	17	2	8	5	27	13
4	1	10	5	3	7	13	11	17	2	14	15	22	19	6	18	24	20	9	16	12	8	26	23	27	21	25
26	25	8	24	23	21	11	27	10	14	18	9	4	12	1	5	17	16	6	15	20	2	3	7	19	13	22
25	17	1	18	20	6	7	27	19	22	3	13	14	9	21	11	12	5	8	10	23	16	2	26	24	4	15
9	4	2	12	8	7	13	19	27	3	16	25	1	14	5	10	11	24	22	17	21	20	15	26	23	18	6
2	1	3	4	6	8	20	19	23	7	24	14	9	18	22	12	10	15	16	11	26	17	21	5	25	13	27
24	6	8	19	14	10	26	20	21	3	2	22	16	1	4	7	11	9	12	27	23	17	5	25	15	18	13
13	1	17	4	6	26	8	2	18	15	5	14	12	3	24	11	20	21	16	25	9	10	19	27	23	7	22
10	6	17	8	14	4	2	27	5	15	25	12	3	21	7	11	1	18	16	20	22	13	26	9	23	24	19
3	1	9	5	4	7	16	13	21	2	11	12	19	14	8	17	23	20	15	22	10	6	24	25	27	18	26
19	3	25	2	4	16	26	8	7	6	10	17	9	1	23	22	15	20	13	27	12	14	11	18	24	21	5
5	1	17	3	2	4	21	11	22	6	19	8	18	15	7	10	23	25	9	26	14	16	27	20	24	12	13
26	5	10	3	8	24	20	27	19	17	21	13	25	9	16	4	1	15	23	6	12	14	11	7	18	22	2
25	9	27	19	16	26	12	21	5	23	8	17	15	1	20	14	22	4	13	24	6	3	7	11	10	2	18
1	3	4	2	5	8	15	22	20	18	17	11	9	24	6	13	10	23	12	7	27	14	26	25	16	21	19
3	5	8	2	6	16	19	11	18	4	23	13	1	10	21	9	12	15	20	22	25	24	26	14	27	7	17
20	4	3	1	7	9	13	26	8	12	22	14	25	19	6	23	17	11	2	10	5	15	21	27	24	18	16
7	3	11	14	2	9	18	20	19	1	15	4	12	5	13	27	23	22	16	6	10	26	21	25	8	17	24
7	11	18	14	8	27	26	17	16	6	15	10	20	22	9	1	4	24	21	12	3	23	2	13	19	25	5
14	10	13	5	2	20	18	16	6	1	9	12	21	15	19	8	25	17	27	7	3	26	11	23	4	24	22
4	5	3	13	12	20	24	16	26	27	23	14	10	18	8	17	25	7	15	6	1	19	22	21	9	11	2
26	6	11	10	12	24	25	21	5	9	22	3	8	1	23	13	2	27	16	17	14	4	18	20	7	19	15
12	1	11	5	3	9	15	6	17	7	20	2	21	10	8	27	25	14	23	13	24	26	16	19	22	18	4
15	3	12	18	8	11	2	14	19	20	21	9	16	1	6	26	24	7	25	22	27	17	5	23	13	10	4
7	4	17	2	1	18	14	12	6	5	3	11	23	8	16	10	13	9	26	20	22	24	21	19	15	25	27
25	18	12	17	9	1	24	19	14	10	16	2	23	8	4	26	11	21	27	5	6	13	7	3	15	22	20
13	22	12	4	7	6	21	1	9	5	16	23	20	27	25	18	2	19	26	11	24	8	14	17	3	10	15
25	10	16	9	4	21	6	20	5	17	19	15	1	14	26	11	3	8	22	12	18	7	2	13	23	24	27
3	16	10	7	6	4	19	27	18	23	20	11	8	13	2	12	5	9	21	1	25	14	24	15	17	22	26

